

UNIVERZITA TOMÁŠE BATI VE ZLÍNĚ

FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ

Institut mezioborových studií Brno

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Brno 2010

Bc. Jiří Slouka

UNIVERZITA TOMÁŠE BATI VE ZLÍNĚ
FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ
Institut mezioborových studií Brno

Problematika šikany u žáků ZŠ Vyškov

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Vedoucí diplomové práce:
doc. Ing. Antonín Řehoř, CSc.

Vypracoval:
Bc. Jiří Slouka

Brno 2010

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci na téma „Problematika šikana na základní škole Vyškov“ zpracoval samostatně a použil jsem literaturu uvedenou v seznamu použitých pramenů a literatury, který je součástí této diplomové práce.

Elektronická a tištěná verze diplomové práce jsou totožné.

Ve Vyškově 20. 3. 2010

Bc. Jirí Slouka

Poděkování

Děkuji panu doc. Ing. Antonínu Řehořovi, CSc. za velmi užitečnou metodickou pomoc a rady, které mi poskytl při zpracování mé diplomové práce.

Také bych chtěl poděkovat své milované manželce Mgr. Haně Sloukové za morální podporu a pomoc, kterou mi poskytla při zpracování mé diplomové práce, a které si nesmírně vážím.

Rád bych poděkoval vedení základních škol ZŠ Morávková, ZŠ Purkyňova, víceletého gymnázia Vyškov a zejména řediteli Mgr. Pavlu Pospíšilovi, ZŠ Vyškov, Nádražní 5, kteří mi umožnili provést uvedené průzkumy.

Bc. Jirí Slouka

Obsah

Úvod	2
I. Teoretická část	
1. Šikana	4
1.1 Šikana – minulost a současnost	4
1.2 Podstata a rysy šikany	15
1.3 Typy šikany	17
1.4 Stádia šikany	20
1.5 Podmínky a příčiny vzniku šikany	24
1.6 Účastníci šikany	26
1.7 Metody řešení šikanování	31
2. Prevence šikany	37
2.1 Obecné rysy prevence šikany	37
2.2 Prevence a řešení šikany na základních školách	40
3. Šikana z pohledu práva	49
II. Praktická část	
4. Průzkumné šetření patologického jevu – šikany	53
4.1 Stanovení cílů a hypotéz – vlastní průzkum	53
4.2 Charakteristika průzkumného souboru	54
4.3 Výsledky dotazníkové techniky u žáků	55
4.4 Závěrečné vyhodnocení průzkumu a hypotéz	65
Závěr	70
Resumé	72
Anotace	73
Seznam použité literatury	74
Přílohy	

Úvod

Každý z nás se již ve svém životě setkal ze situací, kdy pocítil nějaké to příkoří či pocit jako by s ním někdo záměrně manipuloval proti jeho vůli. Jistě, že se nám to nelíbilo, ale nebyli jsme schopni proti tomu nic udělat. Důvod byl jednoduchý, ten kdo to dělal, byl silnější, chytřejší, důraznější nebo měl nad námi moc v rámci svého postavení. To vše mohlo zapříčinit pocit frustrace, beznaděje a velkého smutku. My dospělý jsme schopni se s tím nějak vyrovnat, ale co naše děti. Pro ně se může taková situace stát celoživotním břemenem, s kterým si, bez pomoci druhých, nedokážou poradit. Již dříve byli lidé, kteří se od ostatních odlišovali, jak v dobrém, tak i ve zlém. Pokud se tato odlišnost již projevuje v dětství, tak může dojít k vyčlenění od svých kamarádů a vrstevníků, kteří se z různých důvodů snaží danou odlišnost u druhých využít pro sebe nebo naopak, a o tu jde především, potlačit ba co hůř snaží se tuto odlišnost využít proti nim samotným. V případě, že daná osoba je neprůbojná, a za svojí odlišnost se stydí, stává se terčem nářeků skrytých útoků a terčem úmyslného zlomyslného jednání, které již můžeme charakterizovat jako **šikanu**. Někdy je velmi složité rozpoznat, popsat a šikanu řešit.

K přirovnání lze použít následující citát:

„Zlo zraku skryté bývá často nejnebezpečnější.“

(Publilius Syrus).

V dnešní době, kdy se klade velký důraz na řešení šikany a její odhalování, tak někteří v dobré víře a ve snaze dodržovat nařízení a předpisy udělají více „škody než užitku“. Odhalit takové jednání mající příznaky šikany není vůbec jednoduché. Běžné půtky mezi chlapci či dívkami z různých důvodů mohou být jen rozpory, které se již neopakují, ale může nastat situace, když se vše začne opakovat ve větší míře, tak je třeba zasáhnout. To jsou viditelné projevy, ale ty, co nevidíme, jsou někdy daleko horší.

Pro své téma diplomové práce zvolil problematiku šikany na základní škole ZŠ Vyškov.

Cíl práce

Hlavním cílem mé diplomové práce je problematika šikany - problém současné společnosti. Zabývám se jejími příčinami, projevy, aktéry i možnými způsoby jejího řešení. Pomocí dotazníkového průzkumu se snažím prokázat existenci šikany na základní škole Vyškov a následně potvrdit či vyvrátit stanovené hypotézy.

Práce je rozdělena do dvou tematických částí.

V první teoretické části se zaměřuji na charakteristiku, prevenci a řešení šikany. Nejprve se snažím definovat šikanu dle jednotlivých autorů - minulosti i současnosti. Na tyto definice navazuje historie šikany a šikana v jiných zemích. Novým problémem řady škol je kyberšikana, které je věnována jedna kapitola. Pozornost také věnuji projevům, podmínkám a příčinám jejího vzniku. Zdůrazňuji znalost jednotlivých vývojových stádií. Popisuji účastníky šikany – agresora i oběť. Nastihnuji, jak je možné případy šikany řešit. Závěr jsem zaměřil na prevenci obecnou a prevenci pro základní školy. Neopomněl jsem ani na šikanu z právního hlediska. Pro zpracování teoretické části jsem využíval publikací a internetových stránek uvedených v seznamu použité literatury.

Druhou částí je část praktická, kterou tvoří vlastní výzkum za pomoci dotazníku u žáků druhého stupně tří základních škol a jednoho víceletého gymnázia ve Vyškově. Jedná se o školy v místě mého bydliště. ZŠ Vyškov, která je dominantní pro celou moji práci, má specifické zaměření na matematiku, přírodovědné předměty a hudební výchovu. ZŠ Morávková je školou standardního typu bez zaměření s malým počtem žáků. Třetí základní škola, škola ZŠ Purkyňova, je zaměřena na sport. Víceleté gymnázium Vyškov je školou výběrovou se všeobecným zaměřením. Průzkumy ve školách ZŠ Morávková, ZŠ Purkyňova a víceletého gymnázia Vyškov, byly provedeny pouze v 9. třídách a v kvartách pro srovnání s 9. třídami ZŠ Vyškov. Dotazník je převzat od M. Koláře a doplněn o vlastní otázky, zaměřené na rodinné zázemí, volný čas žáků a na právní odpovědnost žáků i rodičů.

Při vypracování diplomové práce jsem vycházel z obsahové analýzy dostupných materiálů a v praktické části jsem se zaměřil na průzkum pomocí dotazníků.

I. Teoretická část

1 Šikana

V této kapitole se budu zabývat šikanou v teoretické rovině. Zaměřím se na její minulost a současnost, podstatu, rysy, typy a stádia. Přiblížím podmínky i příčiny jejího vzniku, charakteristiku aktérů a metody řešení.

1.1 Šikana – minulost a současnost

„Šikana je stará jako sama škola“ (Říčan, 1995, s. 16). Zlomyslnost a krutost jsou bohužel součástí života nejen dospělých, ale i dětí. Většina z nás si ovšem v posledních letech povšimla, že k těmto případům dochází stále častěji, u čím dál menších dětí. To dokazují i starší lidé, kteří si takové chování spíše nepamatují. Děti si nemohly k učitelům dovolit ani zlomek toho co dnes (Říčan, 1995).

To se ovšem nedá říct o všech zemích. Na příklad ve Velké Británii docházelo k velmi tvrdé šikaně. Dle Říčana (1995) tam bývali mladší chlapci podřízeni starším, museli jim posluhovat a bývali ponižováni, bití i jinak trýzněni. Říčan přirovnává situaci ve Velké Británii k situaci v naší armádě.

Šikana patří mezi poruchy chování. Ty Vágnerová (2004, s. 779) charakterizuje jako: „*Odchylku v oblasti socializace, kdy jedinec není schopen respektovat normy chování na úrovni odpovídající jeho věku, eventuelně na úrovni svých rozumových schopností*“. Jinými slovy, jde tedy o to, aby jedinec normu nejen znal, ale také se podle ní choval. Schopnost dodržovat normy je spojena s rozvojem psychických kompetencí. Dítě musí být natolik rozumově vyspělé, aby bylo schopno chápat význam a podstatu pravidel chování za pomoci autoregulace.

Definice šikany, se kterou pracují přední britští badatelé (Říčan, 1995, s. 26) má následující znění: „*Šikanování říkáme tomu, když jedno dítě nebo skupina dětí říká jinému dítěti ošklivé a nepřijemné věci, bije je, kope, vyhrožuje mu, zamyká je v místnosti a podobně. Tyto incidenty se mohou často opakovat a pro šikanované dítě je obtížné, aby se samo ubránilo. Jako šikanování mohou být označeny také opakované*

posměšky nebo ošklivé poznámky o rodině. Jako šikanování však obvykle neoznačujeme občasnou rvačku nebo hádku přibližně stejně fyzicky vybavených soupeřů“.

Slovník cizích slov nám slovo šikanovat (Klimeš, 2002, s. 732) definuje jako: „*pronásledovat, záměrně, zbytečně obtěžovat, nespravedlivě obviňovat, trestat a týrat*“. V praxi se ovšem jedná o úmyslné jednání, namířené proti jinému člověku a postihující jeho důstojnost.

Je důležité vymezit pojem mimoškolní šikany, který Kolář (2005, s. 14) označuje jako: „*Násilí, které se děje mimo areál školy, nicméně má nějaký význam ke škole. Díky tomu může být škola vtažena do řešení i takových případů a její postup musí být více či méně nestandardní*“. Dle Koláře (2005) může jít prakticky například o takové případy, kdy agresori a oběti jsou z jiných škol nebo parta z jedné školy systematicky terorizuje děti na sídlišti.

Porušování sociálních norem je u agresivního chování (kam patří šikana) spojeno s omezováním základních lidských práv ostatních. Jedná se o nepřiměřený prostředek k uspokojení nějaké potřeby, čímž může být např. potřeba sebeprosazení (Vágnerová, 2004). Šikanou agresor tento pocit získává, a nejen to, cítí se být obětí nadřazen a získává pocit moci nad jedincem, který se nemůže nebo neumí bránit. Proto bývá šikana plánována a oběť „*pečlivě*“ vybrána.

Rozdíl mezi násilím a agresí Kolář (2005, s. 11) vysvětluje následujícím způsobem: „*Násilí je jedna z forem agrese v chování, která má jednoznačně negativní konotaci. Prakticky lze mluvit o násilí ve škole, ve výchovném ústavu, v rodině, na pracovišti apod.*“. Oproti tomu agresii Kolář chápe jako: „*Motivační zdroj násilí, přičemž její projev může být kultivován. Kromě toho agrese může mít obranný (benigní) nebo zhoubný (maligní) charakter. Dále i agrese s negativní konotací se nemusí vůbec projevit v chování, ale pouze ve fantazii - jak někoho zabít, mučit apod.*“.

Vágnerová (2004, s. 798) definuje šikanu jako „*násilně ponižující chování jednotlivce nebo skupiny vůči slabšímu jedinci, který nemůže ze situace uniknout a není schopen se účinně bránit. Šikana je závažnou agresivní poruchou chování nejen v dětském věku. Bezmocnost a slabost oběti násilí nejen stimuluje, ale i posiluje. Riziko*

vzniku šikany se zvyšuje tam, kde byly již dříve zřejmé sklony či návyk jednat agresivně, nebo když dítě nezná či neovládá jiný způsob, jak by se prosadilo“.

„Za šikanování se považuje, když jeden nebo více žáků úmyslně a opakovaně ubližuje druhým. Znamená to, že vám někdo, komu se nemůžete ubránit, dělá, co je vám nepříjemné, co vás ponižuje, nebo to prostě bolí – strká do vás, nadává vám, schovává vám věci, bije vás. Ale může vám znepríjemňovat život i jinak, pomlouvá vás, intrikuje proti vám, navádí spolužáky, aby s vámi nemluvili a nevěšili si vás“. (www.msmt.cz)

Říčan (1995, s. 94) popisuje šikanu následujícím způsobem: *„Šikana je komplexní problém pedagogický, psychologický, sociologický a především mravní. Snaha o porozumění tomuto jevu a hledání cest k nápravě staví do ostrého světla závažné nedostatky školského systému v naší zemi i v širším sociokulturním okruhu, ale i bolestné nedostatky a nebezpečné rozkladné trendy celé společnosti, jimiž jsou zejména ztráta solidarity silných se slabými, upadlé pojetí demokracie jako prostoru osobní libovůle, šíření konzumní ideologie, podkopání principu autority, uvolnění a ochladnutí rodinných vztahů a trávení neúměrného množství času nekulturní pasivní zábavou“.*

Na stejné téma Kolář (2001, s. 17) píše následující: *„Šikanování je zákeřná a často smrtelná choroba skupinové demokracie. Právý virus šikanování napadá skupiny, a to i ty nejmenší, dyády, kde jsou vztahy mezi členy rovnocenné a takové by měly zůstat. Tyto skupiny utváří “nervový systém“ demokratické společnosti a my se v nich pohybujeme v průběhu celého života“.*

Dle Říčana (1995) je stále aktuální otázka šikany ve Velké Británii. Pořádá se zde velké množství kurzů pro pedagogické pracovníky. Vychází řada knih a metodických materiálů o této problematice, které mohou využít nejen učitelé, ale také rodiče.

Obecně lze říci, že šikany přibývá stejně jako jiných násilných trestných činů. Nejčastější výskyt šikany na školách se týká škol základních, kde je její výskyt odhadován zhruba na tři čtvrtiny. Alespoň jeden případ zaznamenalo dokonce 93 procent větších škol (Doubrava, 2007).

Základní školy se v posledních letech začaly věnovat více prevenci a řešení případů šikany. Také účinnost různých preventivních programů je mnohem vyšší na školách základních než středních. I přesto ovšem došlo na více než třetině škol základních k nárůstu agresivity (Doubrava, 2007). Opět se zde ukazuje výrazný rozdíl mezi školami menšími a většími. Větší základní školy uvedly v průzkumu uvedeném v Učitelských novinách (Doubrava, 2007), že došlo ke zvýšení agresivity zhruba o 41 procent.

„Podle mých zkušeností není otázka vztahu mezi velikostí školy a projevy šikany až zas tak jednoduchá a černobílá. Navštívil jsem několik velice malých škol, které skutečně na první pohled vypadaly bezproblémově, ale při bližším mapování situace se šikanou jsem zjistil až nadprůměrné hodnoty v počtu i závažnosti jejího výskytu. Nicméně platí, že menší škola, tedy méně početný kolektiv je důležitým předpokladem pro úspěšný boj proti šikaně. A také samozřejmě platí, že v předimenzovaných školách, kde se třídy pohybují co do počtu žáků na hranici hygienické normy, jsou spíše vytvořeny podmínky k projevům agresivity než v malých školách“, reaguje Kolář.(Doubrava, 2007, s. 10)

Historie šikany

K prvním zmínkám o šikaně patří případ šikany z německé internátní školy z roku 1906 (Říčan, 1995, s. 27).

Celá problematika šikany byla po několik let přehlížena. Až teprve v roce 1969 se skandinávští psychologové začali zamýšlet nad tímto zvláštním a zajímavým jevem.

Z hlediska sociální psychologie je velmi zajímavý nástin zpracovaný v Říčanově publikaci (1995, s. 17) týkající se toho, jak byla zpočátku šikana chápána. Byla to „akce poměrně velké skupiny, která ztratila sebekontrolu a vrhá se na jedince, který ji vyrušil z její činnosti“.

V 70. letech 20. století do popředí vystupuje teorie Olweusova. Ten definoval šikanu jako opakovanou agresi jedince nebo skupiny agresorů proti jedinci nebo malé

skupině obětí. Olweus předčil svou dobu tím, že šikanu označil jako jeden z nejrozšířenějších problémů, který ohrožuje duševní a mravní vývoj školních dětí.

Šikana byla až do konce 70 let ignorována (kromě Skandinávie). Na základě existence a výzkumů šikany se začaly vydávat knihy s touto problematikou ve Velké Británii, Americe, Austrálii, Japonsku, Holandsku a Kanadě.

U nás problematika šikany byla otevřena až v roce 1989. Dle Koláře (2001) tento jev v nějaké podobě vždy existoval, ale v socialistické společnosti nebylo možné jeho existenci připustit.

Pojem šikana zavedl pražský psychiatr Petr Příhoda, který jako první veřejně promluvil o existenci povážlivě rozšířeného nešvaru v socialistické armádě.

Šikana v jiných zemích

Šikana je problém celosvětový. Rozdíl je ale v tom, jak šikanu v zahraničí řeší a zde je vidět velký posun na tuto problematiku v zemích jako jsou například Norsko, Švédsko, Velká Británie apod. Prevence a řešení šikany se ve vyspělých státech stává předmětem a nedílnou součástí edukace na školách.

Ve Velké Británii (Říčan, 1995) se na boj se šikanováním věnují nemalé finanční částky třeba na vybudování specializované linky pro šikanované jako součást linky důvěry pro děti nebo vysílání informačního videofilmu v televizi. Též se vydávají metodické a učební materiály, pořádají se konference, pracovní setkání apod. V letech 1991-1994 proběhl na území Velké Británie tzv. Sheffieldský projekt. Pracovalo se s 23 školami, z toho 16 základních 7 středních. Pokles šikany byl na základních školách zhruba o 17%, ve srovnání se školami středními, kde pokles činil 5% v 5 ze 7 škol. V čem spočíval velký přínos této studie, bylo to, že se zjistilo, že žáci na středních školách byli mnohem ochotnější mluvit o šikanování se svými učiteli (Kolář, 2005).

V Anglii se osvědčily tzv. bully courts, které pracují na základě předem stanovených pravidel chování ve škole. Dle Lovasové (2006, s. 16) tvoří dětské soudy čtyři anglické děti, dvě z nich jsou zvoleny spolužáky a zbývající dvě učitelé. „*V čele s jedním představitelem školy coby čestným soudcem se tento soud schází pravidelně jednou týdně a samozřejmě kdykoliv v naléhavé situaci. Každý případ se projednává veřejně za přítomnosti ostatních žáků, učitelů i rodičů. Soud navrhuje opatření k zvládnutí situace včetně postihu násilníků, které pak potvrdí vedení školy*“.

Co se týká dalších oblastí Velké Británie, pak je potřeba ještě zmínit (Kolář, 2005) skotský Edinburský program proti šikanování.

V Irsku se dle Koláře (2005) zavádí školní politika vůči šikanování.

Ve Francii byla zřízena speciální poradna pro centralizování informací a řešení šikanování ve školách (Kolář, 2001).

Ve Švédsku byla zřízena funkce ombudsmana přímo pro práva dětí a mládeže. Není se tedy čemu divit, že boj proti šikanování je zakotven ve švédském školním zákonu. Zde se říká, že všichni členové školního společenství musí každý den bojovat proti všem formám ponížení, jako je šikanování a rasismus (Kolář, 2001).

V Norsku se problematice šikany nevěnovala dostatečná pozornost až do podzimu 1982, kdy jedny noviny zveřejnily tři případy sebevražd chlapců ve věku 10-14 let v severním Norsku, jejichž příčinou byla brutální šikana od vrstevníků. Teprve na základě těchto zbytečně ztracených životů se iniciovala celostátní kampaň proti šikaně (Říčan, 1995). V Norsku byla provedena první rozsáhlá intervenční kampaň proti šikaně v roce 1983. Ve školách byly rozdány dotazníky, naučné materiály a videa pro učitele, rady pro rodiče a byla provedena masivní kampaň i v rámci národní publicity. Národní kampaň, vedená Rolandem, ukázala, že významnější změny lze dosáhnout výcvikem pedagogů a zavedením speciálního programu s podporou supervize. Oproti tomu rozsáhlý intervenční program, vedený Olweusem, dosáhl mimořádných výsledků a stal se největším úspěchem v boji proti šikaně. Výsledkem programu bylo snížení šikany během dvou let o 50%. Olweusův intervenční program

se stal výchozím bodem pro další programy, ale mimořádnost tohoto programu nebyla doposud překonána (Kolář, 2005).

Co se týká otázky, zda se děti v různých zemích šikají stejně často jako u nás, Říčan (1995, s. 16) odpovídá takto: „*Ve Švédsku a Norsku se našlo šikanovaných i šikanujících dětí zhruba stejně. U nás vycházejí procenta vyšší. Ve Skandinávii se města nelišila od venkova. Je možné, že náš venkov se liší od Prahy (kde byly provedeny dosavadní výzkumy). Britské výsledky šikany jsou ovšem horší, než skandinávské, podobají se výzkumům prováděným v České republice. Na druhé straně, skandinávské výsledky jsou o deset let starší než naše, od té doby se i tam mohla situace zhoršit*“.

V Belgii, ve Flandrech, prošly školy jedním ze třech podprogramů, tedy intervencí s podporou týmu, intervencí bez podpory nebo pouhou kontrolou. Intervence ve srovnání s kontrolou přinesla smíšené modely pozitivních změn na základních školách a nulové výsledky na středních školách (Kolář, 2005).

I ve Spojených státech využily Olweusova intervenčního programu, na jehož základě byly vytvořeny tzv. Blueprints (Kolář, 2005). Těch bylo použito v Jižní Karolíně. V Kanadě byl proveden Torontský intervenční program a v Německu byl Olweusův program vyzkoušen v oblasti Schleswig-Holstein (Kolář, 2005). Ovšem ani zde nebyly zopakovány vynikající norské výsledky.

Dokonce se pořádají i evropské konference věnované speciálně školnímu šikanování. Jak píše Kolář poslední konference na toto téma se konala v roce 1998 v Londýně. Mezi zastoupené země patřily Anglie, Belgie, Finsko, Francie, Holandsko, Irsko, Itálie, Lucembursko, Portugalsko, Rakousko, Řecko, Skotsko a Španělsko.

Kyberšikana – fenomén škol

Fenoménem škol je nový druh šikany – kyberšikana. Kyberšikanu (cyberbullying) definujeme jako *“zneužití ICT (informačních komunikačních technologií), zejména pak mobilních telefonů a internetu, k takovým činnostem, které mají někoho záměrně vyvést z rovnováhy“*

Kyberšikana a tradiční šikana mají jednu věc společnou. Jejich cílem je někomu ublížit nebo ubližovat – ať fyzicky či psychicky. Kyberšikana ve většině případů dokonce začíná jako šikana tradiční. Jejich projevy se mohou prolínat a doplňovat – příkladem může být třeba nahrávání fyzického týrání spolužáka.

Žije v době mobilních telefonů, internetu, které nám umožňují se pohybovat ve virtuálním světě, který se ovšem podstatně liší od reálného světa. Tak, jako se liší virtuální svět od světa reálného, liší se kyberšikana od tradiční šikany. Ve virtuálním světě mohou být lidé anonymní, mohou komunikovat, aniž by byli zatíženi společenskými rolemi, svými fyzickými nedostatky, psychickými bloky plynoucími z osobního kontaktu s lidmi, mohou vzájemně komunikovat, i když nejsou fyzicky přítomni, a pokud s někým v kontaktu být nechtějí, mohou komunikaci snadno ukončit. To jsou jen výčty některé z možností, které nám tato moderní technologie nabízí. Záleží jen na nás, jak se k těmto možnostem postavíme, zda je využijeme, či zneužijeme.

Odišné znaky kyberšiky od tradiční šikany

Kyberšikana se odlišuje od tradiční šikany svými specifickými znaky:

1. Útočníci jsou anonymní

Ve virtuálním prostředí většinou útočníci vystupují pod přezdívkou (nickem), používají pro oběť neznámou e-mailovou adresu, telefonní číslo atd. Pro agresora navíc není žádný velký problém vytvářet nové identity. Oběť tak má jen malou šanci přijít na to, kdo na ni útočí. Anonymita útočnicka má bohužel pro oběť ještě mnoho dalších

nepříjemných aspektů, např. to, že pocit nepolapitelnosti posiluje agresorovu odvahu zkoušet drsnější metody a formy útoků a potažmo vůbec útoky podnikat.

Anonymita však může být často zdánlivá, protože totožnost útočníků lze v některých případech s využitím vhodné technologie odhalit. Přesto bývá obecně velmi obtížné útočníka vystopovat a vzhledem k tomu, že mnohé z projevů kyberšikany český právní systém nijak neřeší, nemůže vždy oběť počítat s pomocí výkonných orgánů jako je policie.

2. Mění se profil útočníků a profil obětí

Ve virtuálním světě nezáleží na věku, pohlaví, síle, postavení v sociální skupině (partě) ani úspěšnosti útočníka nebo oběti ve společnosti. Původcem kyberšikany může být každý, kdo má potřebné znalosti informačních a komunikačních technologií, tedy i fyzicky slabý jedinec.

Výzkumy ukazují, že útočníci tráví více času na internetu, a to bez dohledu rodičů, kteří se příliš nezajímají o to, k čemu internet jejich děti používají. Útočníky bývají častěji chlapci než dívky s dobrým sociálním statutem. Pachatelé kyberšikany jsou také obvykle původci tradičního šikanování. Zajímavý je poznatek, že kyberútočníci bývají často také sami oběťmi kyberšikany nebo jejími pozorovateli (výzkumy Univerzity Antverpy (2005-2006), Li (2007), Dehue (2008)).

Jejími oběťmi se často stávají děti, které jsou na internetu nebo mobilním telefonu závislé. Sociální kontakty navazují především ve virtuálním světě, ve skutečném světě nemají příliš kamarádů. Jsou to také často oběti tradiční šikany. 39 % obětí jsou uživatelé internetových sociálních sítí, jako jsou např. Facebook, MySpace nebo Libimseti. Oběti kyberšikany bývají málo obeznámeny s riziky spojenými se zneužitím ICT, možná proto se na internetu chovají méně zodpovědně (často riskují, zveřejňují osobní údaje, sdílí své fotografie apod.). Také pro oběti platí to, že se někdy sami stávají pachateli kyberšikany nebo jejími pozorovateli.

3. Mění se místo a čas útoku

Zatímco u tradiční šikany lze předpokládat, kdy a kde k útoku dojde (např. ve škole, na hřišti), s kyberšikanou se můžeme setkat kdykoliv a kdekoliv. Oběti útoku se mohou stát nejen děti, ale i dospělí lidé vždy, když budou připojeni k internetu nebo když budou mít u sebe svůj mobilní telefon. V takovém případě se před kyberútokem nemáme kam schovat. Útočník si nás může najít i v „bezpečí domova“ a klidně to může být i o půlnoci.

4. Ve virtuálním prostředí se děti chovají jinak než ve skutečném světě

Mohou udávat jiný věk, jiné pohlaví, jiné povolání, a záměrně tak manipulovat s těmi, se kterými komunikují. Ve virtuálním světě se chovají méně opatrně než v reálném světě (jsou odvažnější v komunikaci, probírají citlivá témata, komunikují často bez zábrán apod.). Někdy zkoušejí to, co by se v reálném světě báli udělat (např. útočit na jiné osoby, vyhrožovat jim nebo je vydírat), protože je menší šance na jejich dopadení. Nevidí, jaký dopad má jejich chování na oběti, zvláště pokud si uvědomíme, že si oběti mohou vybírat také náhodně, tedy je vůbec nemusí znát osobně.

Virtuální komunikace navíc nabourává představu o tom, jak probíhá komunikace mezi lidmi, jak se vytváří mezilidské vztahy a řeší problémy. Ve virtuálním světě je velmi jednoduché se s někým se seznámit, komunikovat s ním tak dlouho, jak chci a o čem chci, a v případě problémů komunikaci bez následků ukončit. Ve skutečném světě to tak jednoduše nefunguje, vše je otázkou kompromisů. Pokud se děti naučí jen tento „snadný model virtuální komunikace“, ve skutečném světě s ním pravděpodobně nevystačí. Zklamání z nevydařených reálných vztahů je opět přivede k počítači, kde si tyto nezdary mohou kompenzovat.

5. Při šíření kyberšikany pomáhá útočníkovi publikum

Prostředky kyberšikany (zprávy a pořízené záznamy) se dají velmi jednoduše rozesílat dál. Kyberšikana může mít velmi početné publikum. Útočník, nemusí obět napadat opakovaně, stačí, když citlivé zprávy nebo nahrávky publikuje na internetu

a o jejich šíření se pak postarají jiní. Toto „publikum“ pak umožňuje zvyšovat intenzitu útoku a zhoršovat jeho dopad na oběť.

6. Dopady kyberšikany na oběť není snadné rozpoznat

Kyberšikana je většinou spojená s psychickým týráním obětí, které není na první pohled pozorovatelné (na rozdíl od modřin, jež mohou doprovázet fyzickou šikanu). Oběti kyberšikany jsou často uzavřené do sebe a nekomunikují o problémech s okolím. Důvodů pro takové chování může být více (strach, stud, rodiče nerozumí počítačům, děti nepoznají, že jde o projevy psychického šikanování apod.). Na řešení svých problémů tak zůstávají často sami, což může vést k tomu, že situaci nezvládnou.

Proto je velmi důležité začít se této problematice věnovat, protože obětí kyberšikany neustále přibývá (např. podle studie pro fond [Anti-Bullying Aliance](#) se terčem kyberšikany stalo už 22 % mladých lidí (11-16 let, Londýn)). Hlavní důraz by měl být kladen, jak na prevenci, tak i na to, aby se oběti kyberšikany naučily tyto problémy řešit.

Několikrát jsme se prostřednictvím médií setkali s případy, kdy žáci natočili při vyučování učitele či učitelku ve směšné situaci či spolužáka při šikaně a záznam umístili na internet. Některé z těchto případů vzbudily veřejné pohoršení. Loni například jeden ze žáků školy v Ostravě nahrál, jak jeho kamarád bije boxerem tři starší chlapce. Předtím se zase objevil případ, kdy si žáci základní školy na mobil nahráli, jak nasadili odpadkový koš na hlavu svému učiteli.

Školy se doposud mohly kyberšikaně bránit pomocí příslušné úpravy školních řádů, což ničemu nepomohlo. Mobilní operátor T- mobile loni zveřejnil průzkum, z něhož vyplynulo, že dvě třetiny škol sice určují svým žákům pravidla pro užívání mobilního telefonu, ale respektuje je pouze polovina dětí. Čtvrtina žáků přiznala, že už v hodině přijala hovor, učitelé za jejich nejčastější prohřešky uvádějí psaní SMS v hodině a fotografování spolužáků. Více než třetina pedagogů se už také setkala s opisováním pomocí mobilního telefonu. (zdroj ČTK)

Podle Kláry Laurenčíkové z ministerstva školství se na školách kyberšikana vyskytuje a narůstá. *“Chceme tedy jasně vymezit a jasně popsat, jaké pravomoci a kompetence školy mají,”* uvedla. Trestem za to mají být důtka, vyloučení ze školy, snížení známky z chování či převedení žáka do jiné třídy.

1.2 Podstata a rysy šikany

Nikdo v současné době nedokáže přesně a jednoznačně určit přesnou hranici mezi nevinným škádlením a šikanou. Už samotné obtěžování druhého člověka je ve své podstatě šikana.

Hlavní problémem s vymezením školní šikany spočívá v tom, že existuje mnoho způsobů obtěžujícího chování. Ale je opakované nadávání a posmívání šikanou? Pokud ano, zažil by šikanu každý ve svém životě. Proto je v praxi velmi obtížně rozhodnout, co je a není šikanou.

K dalším problémům při vymezení šikany patří to, že učitelé berou vážně jen viditelné následky šikany např. zranění či hmotné škody (Bendl, 2003, s. 24). Všichni si navykli na určitou dávku sprostoty, takže urážky, nadávky a posměšky jim připadají jako něco běžného, co ke škole patří.

Šikana je projevem zneužití vlastního postavení nebo určitých osobních, zejména fyzických dispozic. Pro šikanu je typický nepoměr sil mezi jejími aktéry, tzn. převaha agresora nad obětí – asymetrická agrese. Jejím důsledkem je poškození druhé osoby.

Podstata šikany spočívá v tom, že agrese je zde cílem jednání, nikoli prostředkem k dosažení nějakého konkrétního zisku.

Záměrem agresora není např. odcizení věcí pro jejich hodnotu nebo pro pomstu, nýbrž pro radost z uspokojení potřeby ponižovat lidskou důstojnost. V právní praxi Oldřich Choděra používá pojmu šikana jako synonyma pro „úmyslné jednání, které útočí na jeho lidskou důstojnost“ (Kolář, 1997, s. 118).

Šikana se může projevovat verbálními útoky, fyzickým násilím nebo jeho hrozbou. Může nabývat fyzických nebo psychických forem. Podstatnou charakteristikou je, že se děje úmyslně.

K podstatným rysům šikany bývají řazeny:

- nepoměr sil mezi agresorem a obětí,
- skutečnost, že agrese je cílem jednání,
- opakování agrese,

Nepoměr sil mezi agresorem a obětí

Není příliš obvyklé, aby agresor byl menšího vzrůstu a slabší fyzické konstituce než oběť. Většinou je agresor fyzicky zdatnější a této své převahy zneužívá vůči fyzicky slabým jedincům. Existují však případy, kdy agresor nutně nemusí disponovat fyzickou převahou nad obětí. Tento svůj handicap může agresor vykompenzovat spolčením se s jinými agresory a útokem vůči osamocené, a tudíž bezbranné oběti. Převaha se také může odehrávat v rovině psychické, kdy si agresor vyhlédne po psychické stránce méně odolného jedince, tzv. snadnou kořist (Bendl, 20003, s. 25).

Agrese jako cíl jednání

Dalším rysem šikanování je samoúčelnost jeho původní cíle, tj. převaha agresora nad obětí, která je uskutečňována právě agresí. Jiné druhy agresivního chování (teritoriálního, obranného) jsou pouze prostředkem k dosažení sledovaného cíle (Kopányiová – Matula, 2002, s. 27). V podobném duchu se kdysi vyjádřil Petra Příhoda (1989), když napsal, že *„šikana preferuje agresi, protože právě ona je nejmarkantnějším stvrzením převahy útočníka, a proto mu skýtá nezastupitelné uspokojení.“* V případě šikany není agrese prostředkem k dosažení nějakého konkrétního zisku, nýbrž samotným cílem jednání.

Opakovaná agrese

Šikana se někdy definuje jako opakované úmyslné ubližování člověku (druhým lidem), popř. jako opakovaná agrese jednotlivce, nebo skupiny agresorů vůči jednotlivci nebo skupině obětí. Jednorázové akce se většinou za šikanování nepovažují. Přesto si dovedeme představit situace, kdy i jednorázový akt bude možné označit jako šikanu.

Praktickým příkladem je parta výrostků, která při potulování městem narazí na dětském hřišti na chlapce, kterému se začne posmívat, ubližuje mu, straší ho, vyhrožuje mu, nechce ho pustit domů, dává mu nesmyslné příkazy apod. Parta po nějaké době odkráčí, v dané části města se již neobjeví, s chlapcem (obětí) se již nesetká.

1.3 Typy šikany

Šikanování má ve svých projevech velice různou podobu s následky především na psychickém zdraví. Na šikanování se může podílet celá skupina jedinců a může být zaměřena i proti samotné skupině. V ojedinělých případech může přejít šikana ke skupinovému teroru (Velký sociologický slovník, 1996, s. 1263). Za určitých okolností může šikanování přerůst do forem skupinové trestné činnosti a v některých případech získat i rysy organizovaného zločinu (Metodický pokyn ministra školství, mládeže a tělovýchovy k prevenci a řešení šikanování, 2001, s. 7).

Podle Bendla (2003, s. 27) je jedním z kritérií členění projevů šikany její „viditelnost“. Ta rozlišuje šikanování na skryté, které se projevuje sociální izolací oběti a zjevné, jež má podobu psychického a fyzického vydírání a násilí.

Dále je to členění podle míry nutné aktivity obětí. Oběť musí pro agresora vykonávat činnosti, které mu přinášejí prospěch př. psát úkoly, nosit svačinku apod. Dle Vágnerové (1999, s. 285) je tato ponižující aktivita pro oběť větší ponižení než snášení čehokoli.

Projevy šikanování můžeme členit podle „zdroje“ či „formy útoku“. K fyzickému šikanování patří strkání, pohlavkování, údery pěstí, plivání i sexuální dotýkání. Ke slovní šikaně řadíme posmívání, pomlouvání i nadávání.

Na školách se v souvislosti s novou dobou projevuje tzv. ekonomická šikana, která narušuje vztahy mezi žáky díky sociálně – ekonomickým situacím rodin. Výrazně se prohlubují rozdíly mezi dětmi chudých a bohatých rodičů. Děti, které se nemohou dovolit mobilní telefony či značkové oblečení, jsou vystaveny narážkám a opovrhováním ze strany spolužáků.

Pro praktické rozlišení vnějších projevů šikanování je užitečná trojdimenzionální „mapa“, podle které lze agresi členit:

1. na přímou a nepřímou,
2. na fyzickou a verbální,
3. na aktivní a pasivní,

„Kombinací těchto tří dimenzí vznikne osm druhů šikanování (viz následující tabulka). Díky této citlivé klasifikaci lze dobře postihnout odlišnosti u různých typů šikanování, například mezi dívkami a mezi chlapci, u týrání tělesně postižených dětí v běžné škole aj.“ (Kolář, 2001, s. 32)

Osm druhů šikanování	Příklady projevů
Fyzické přímé aktivní	Útočníci oběť věší, škrtní, kopou, fackují.
Fyzické aktivní nepřímé	Kápo pošle nohsledy, aby oběť zbili. Oběti jsou ničeny věci.
Fyzické pasivní přímé	Agresor nedovolí oběti, aby si sedla do lavice. (Fyzické bránění oběti v dosahování jejích cílů.)
Fyzicky pasivní nepřímé	Agresor odmítne oběť na její požádání pustit ze třídy na záchod.(Odmítnutí splnění požadavků.)
Verbální aktivní přímé	Nadávání, urážení, zesměšňování.
Verbální aktivní nepřímé	Rozšiřování pomluv. Patří sem, ale i tzv. symbolická agrese, která může být vyjádřena v kresbách, básních apod.
Verbální pasivní přímé	Neodpovídání na pozdrav, otázky apod.
Verbální pasivní nepřímé	Spolužáci se nezastanou oběti, je-li nespravedlivě obviněna z něčeho, co udělali její trýznitelé.

Za významné vnější znaky šikanování považujeme:

- záměrnost,
- zpravidla opakování,
- nepoměr sil,
- samoučelnost agrese,
- oběť prožívá tzv. „legraci“ nepříjemně,

Uvádím zde nejnápadnější projevy šikanování jako patologické chování, které porušují školní pravidla nebo dokonce naplňují skutkovou podstatu trestných činů.

1. Fyzická agrese a používání zbraní.
2. Slovní agrese.
3. Zastrahování zbraněmi.
4. Krádeže, ničení a manipulace s věcmi.
5. Násilné a manipulativní příkazy.

Příklady projevů šikany jsou uvedeny v příloze č. 1.

1.4 Stádia šikany

Vznik šikany, jakožto sociálně patologického jevu, je rozdělen do pěti vývojových stádií. Schéma zachycuje negativní proces, který křiví vztahy mezi členy skupiny. Jinak vyjádřeno, postihuje vnitřní pohyb směřující k totálnímu přijetí postojů, norem a hodnot šikanování žáky. Tento chorobný proces je pravým opakem budování komunity, jehož cílem je bezpečné soužití. Nejhorší podoba šikanování (pátý stupeň) nápadně připomíná fašistickou totalitu, naproti tomu zdravá komunita je evidentně skupinovou demokracií.

První stadium – zrod ostrakismu

Mezi pedagogy a rodiči je velmi rozšířená představa, že ke zrodu šikanování jsou zapotřebí zcela výjimečné podmínky například absence kázně, přítomnost patologického sadisty. Proto se výskyt šikany považuje za ojedinělý, pro život normálních žáků bezvýznamný. Šikanování se však může objevit téměř v každé skupině. Podmínky k jeho vzniku mohou být zcela běžné a nenápadné. Kázeň v takové skupině bývá dobrá a iniciátoři šikanování nebývají nemocní sadisté, ale obyčejní kluci a holky.

V každé školní skupině se vždy záhy objeví jednotlivci, kteří jsou nejméně vlivní a oblíbení. V odborné literatuře se takový jedinci označují různými názvy např. obětní beránek, outsider, černá ovce. Při tradičním způsobu výchovy, která cíleně nepracuje se vztahy mezi žáky, všichni jednotlivci, kteří se dostanou na chvost skupiny, zakoušejí prvky šikanování tzv. ostrakismus. Jde o mírné, převážně psychické formy násilí, kdy se okrajový člen skupiny necítí dobře – je neoblíbeným, není uznáván. Ostatní ho více či méně neodmítají, nebaví se s ním, pomlouvají ho, spřádají proti němu intriky apod.

Za této situace se rodí šikanování a zvyšuje se riziko dalšího negativního vývoje.

Druhé stadium – fyzická agrese a přitvrzování manipulace

Ostrakismus může přerůst do dalšího stádia. Důvodů bývá více, dvě časté příčiny se nezdá vzájemně podmiňují:

1. V náročných situacích, kdy ve skupině stoupá napětí, začnou ostrakizovaní žáci instinktivně sloužit jako ventil. Spolužáci si na nich odreagovávají své nepříjemné pocity například z očekávané těžké písemné práce, z konfliktu s učitelem nebo prostě jen z toho, že chození do školy je obtěžuje. Tehdy se manipulace přitvrzuje a objevuje se zprvu subtilní fyzická agrese. V podstatě jde o upevnění soudržnosti skupiny na účet obětního beránka. Obdobně může fungovat „tmelení“ třídy i v mimoškolních podmínkách (hory, brigády), kdy žáci spolu tráví hodně času a mohou vytvářet hlubší vztahy. Pro zvládnutí své nejistoty nebo „přežití“ šedivého programu vymýšlejí a většinou rychle přitvrzují „zábavu“ na úkor nejzranitelnějšího spolužáka.

2. V jedné třídě se sejde několik výrazně agresivních asociálních jedinců a v rámci své „přirozenosti“ od samého začátku používají násilí pro uspokojování svých potřeb. Zážitek, jak chutná moc, když biji a týráš někoho slabého a ustrašeného, může vyvolat u disponovaných jedinců prolomení posledních zábran – začínají své agresivní chování opakovat. Velmi nepříznivou variantou je situace, kdy násilí začne praktikovat vůdce a sociometrická hvězda skupiny jako „úlevnou“ zábavu nebo prostě jen pro obveselení okruhu svých obdivovatelů. Další vývoj do značné míry závisí na míře pozitivního zaměření skupiny a na postojích žáků k šikanování. V případě, že ve skupině existuje soudržnost, kamarádské vztahy a převažují pozitivní morální hodnoty, kdy žáci mají zásadně negativní postoje k násilí a ubližování slabším, pokusy o šikanování neuspějí. Jestliže je imunita skupiny vůči šikaně nějakým způsobem oslabena, jsou pokusy o šikanování trpěny a je téměř jisté, že násilí v nějaké podobě zakoření. Porušená imunita skupiny může být způsobena počátečním zmatkem, převážně lhostejnými vztahy, atmosférou rivality a nepřátelství, nepříznivou konstelací postojů k šikanování, tedy v případě, že převažují nezúčastněné, sympatizující a souhlasné postoje.

Třetí stadium – vytvoření jádra

Jestliže se nepostaví pevná hráz přitvrzeným manipulacím a mnohdy i počáteční fyzické agresí jednotlivců, často se utvoří skupina agresorů, „úderné jádro“. Tito jedinci začnou spolupracovat a systematicky šikanovat nejvhodnější oběti. V počátku se stávají jejich oběťmi ti, kteří jsou už osvědčeným objektem ostrakizování. Jde o žáky, kteří jsou v hierarchii nejnižší, tedy ti slabší.

V tomto klíčovém momentu se rozhoduje, zda se počáteční stadium přehoupne do stadia pokročilého. Jestliže se nezformuje silná pozitivní podskupina, která bude alespoň rovnocenným parterem ve vlivu a popularitě svých členů podskupině tyranů, tažení tyranů může nerušeně pokračovat.

Někdy vznikne křehká rovnováha mezi dvěma nejsilnějšími podskupinami a násilí se dočasně zastaví. Lehce však dojde ke zvrtnutí, například po příchodu dalšího agresora nebo typické oběti převedené z jiné školy. Členové charakterově silných podskupin mají vždycky nevýhodnou pozici vůči agresorům, kteří nedodržují pravidla. Charakterově slušný žák respektuje pravidla, a navíc „nebonzuje“, což je zákon nejvyšší. Tak vlastně nepřímo umožňuje bujení šikany.

Čtvrté stadium – většina přijímá normy agresorů

V případě, že není ve skupině silná pozitivní podskupina, činnost jádra agresorů může bez odporu pokračovat. Normy agresorů jsou přijaty většinou a stanou se nepsaným zákonem. V této době získá neformální tlak ke konformitě novou dynamiku a málokdo se mu dokáže postavit. Následkem toho dojde ve skupině k šokující proměně. Je to něco podobného, jako když virus přemůže buňku a plně ji ovládne. Buňka zůstává navenek zachována, avšak místo aby organismus podporovala, zevnitř ho rozkládá. U členů skupiny dochází k vytvoření jakési alternativní identity, která je zcela poplatná normám vůdců. To, co hlásají pedagogové, ustupuje zcela do pozadí. I mírní a ukáznění žáci se začnou chovat krutě – aktivně se účastní týrání spolužáka a prožívají přitom uspokojení.

Páté stadium – totalita neboli dokonalá šikana

Zhoubný proces bez radikální pomoci zvenčí obvykle ústí do posledního stadia šikany. V něm jsou normy agresorů přijaty nebo respektovány všemi, popřípadě téměř všemi členy skupiny, a dojde k plnému nastolení ideologie šikanování, tzv. stadia vykořisťování. Jde o rozdělení žáků na dvě sorty, na ty, co šikanují a na ty, co jsou šikanováni. Ti, co šikanují, využívají na šikanovaných všechno, co je využitelné: od materiálních hodnot (peněz a osobních věcí) po jejich tělo, city, rozumové schopnosti, školní znalosti apod. Důkazem této moci je to, že jim mohou způsobovat bolest, znásilňovat všemi způsoby, a oni nejsou schopni se bránit.

Agresoři, kteří ztrácejí poslední zbytky zábran a smysl pro realitu, jsou nutkáni k opakovanému násilí. V malé skupině zcela vítězí zlo. Původně neutrální nebo mírně nesouhlasící členové skupiny jsou stále konformnější, se zájmem přihlížejí, případně se stále aktivněji zapojují do týrání nebo už také šikanování realizují. Brutální násilí se začíná považovat za normální, dokonce za výbornou legraci. Zbytky lidskosti jsou vytěsněny alternativní identitou, přijímající ideologii násilí, v níž není místa pro soucit s utrpením a kde zcela chybí pocit viny.

Šikanování jsou stále závislejší a ochotnější dělat cokoli. Neúnosnost utrpení řeší únikem do nemoci, neomluvenou absencí, odchodem ze školy, pokusem o sebevraždu, případně se zhroutlí. Někdy se v důsledku brutálního fyzického násilí a těžkého zranění šikanování provalí.

Na pátém stupni šikanování je hrozné to, že všichni členové skupiny, včetně týraných a terorizovaných žáků, normy šikanování přijmou za své, nebo je alespoň zcela respektují.

Znalost vnitřního vývoje šikanování nám umožňuje respektovat stupně obtížnosti léčby, diferencovat pomoc a promyšleně volit diagnostické a terapeutické postupy. Jsou dva hlavní důvody, proč potřebujeme v praxi pracovat se základním pětistupňovým schématem:

„Existují zásadní rozdíly ve vyšetřování a dílčí léčbě u počátečního (tj. prvního, druhého a třetího stadia) a u pokročilého (tj. čtvrtého a pátého stadia) onemocnění skupiny. Celková léčba skupiny, která je klíčová pro zastavení epidemie, má svoje specifika pro každé stadium“ (Kolář, 2001, s. 44).

V případě, že bychom reagovali pouze na vnější projevy šikanování a nerespektovali zvláštnosti jednotlivých stadií, snaha pomoci by vyzněla nahodile a byla by spojena s rizikem, že více ublížíme, než pomůžeme.

1.5 Podmínky a příčiny vzniku šikany

Za základní podmínku vzniku šikany lze považovat nepříznivé podmínky při formování osobnosti dítěte a jeho schopností reagovat na prostředí a začleňovat se do něj a to v období předškolního a raně školního věku. Na rozvoj šikanování, jako konkrétní formy asociálního chování se podílí celá řada faktorů:

- Typické osobnostní charakteristiky agresorů i obětí šikany.
- Rodinné prostředí, kde jeden nebo oba rodiče vystupují agresivně a prosazují tak svou vůli vůči ostatním členům rodiny, spolupracovníkům a jiným lidem.
- Nedostatečná péče o výchovu. Není nikdo, kdo by dítěti ukázal, že chce-li něčeho dosáhnout, existují i jiné prostředky než je agrese.
- Kruté tělesné trestání. Je-li dítě často trestáno krutým bitím, učí se tím, že je v naprostořádku, když větší a silnější týrají menší a slabší. Potom nepřekvapuje, že oběti jsou mladší a slabší.
- Nízké sebehodnocení. Děti, které o sobě slyší jen negativní výroky, přirozeně ani svoji osobu nijak příznivě nehodnotí. Vidí svět, jako cosi nepřátelského a na nepřátelské prostředí pak preventivně útočí. Tím, že trýzní jiné, získávají pocit nadřazenosti a tímto způsobem si získávají pozornost okolí. Jejich negativní proslulost je pro ně lepší než žádná.
- Nižší socioekonomická úroveň rodiny.
- Skupina vrstevníků, kteří šikanu podporují. Nastávají případy, že jedinec šikanuje jiného jedince jen proto, aby se začlenil do skupiny podobně chovajících osob a získalo zde své přátele.

- Absence právního vědomí a možnosti postihu.
- Anonymita prostředí (internáty, domovy, věznice apod.).
- Neinformovanost rodičů, pedagogů o existenci a problémech šikany.

Podmínky vzniku šikany lze spatřovat kromě nedostatků v rodinné výchově i v dalších faktorech, jako je nízká úroveň až úplná absence vhodných aktivit ve volném čase, dále pak nedostatečná výchovná práce a vliv školy, nedostatečná mravní a citová výchova, absence právního vědomí a možnosti postihu. Svou roli jako příčina samozřejmě sehrává i nedostatek vlastních životních zkušeností, neschopnost mladého člověka správně reagovat na některé situace.

Současná rodina za posledních 50 let prošla rozmanitým vývojem. Dnes přibývá rodin s jedním rodičem, z velké části jsou rodiny rozděleny v důsledku rozchodů a rozvodů, začínají převažovat rodiny ve vztahu nesezdaného soužití (heterosexuální a homosexuální partnerství s dětmi). Rodinná výchova je základem a má určující význam při formování osobnosti dítěte i jeho mravního rozvoje. Každý mladý člověk si má ze své rodiny odnášet do života správný vztah a pak úctu k základním principům a hodnotám.

Přirozenou vlastností člověka je potřeba sdružovat se v kolektivu lidí. Děti a mládež se sdružuje v různých partách. Party jsou nežádoucí v případech, kdy vystupují protispolečensky, agresivně, prosazují rasovou nesnášenlivost. Člověk s nedostatkem zkušeností je velmi citlivý na vliv okolí. Velmi snadno se dostane do party zejména v případech, kdy je parta řízena silnou osobností.

Dalším možným vlivem je nedostatečné působení školy, jež je neoddělitelnou součástí výchovy každého mladého člověka. Spoluvytváří jeho základní citové hodnoty, a tedy přímo působí na formování jeho osobnosti. Vztah dítěte (různého věku) ke škole je velkou měrou ovlivňován především osobností učitele, ale i celkovou organizací školní výuky. Proto význam školy a školních zkušeností je pro vývoj dětí mimořádný. Poprvé je vymaněno z rodinného prostředí, vstupuje do nového velkého světa, kde je posuzováno podle své práce, svých výkonů, schopností i dovedností a hlavně není přijímáno bezpodmínečně. Stává se součástí konkurenčního prostředí vrstevníků. Dostává příležitosti získávat pozitivní hodnocení svým vlastním úsilím. Škola

je socializační prostředí, které poskytuje mnoho příležitostí k novým zkušenostem dítěte. Děti se zde naučí přijímat autoritu, vytvářet vztahy k spolužákům i učitelům, dokáže zvládat konflikty, podřizovat se společným zájmům, odsunovat okamžité uspokojení svých vlastních potřeb.

1.6 Účastníci šikany

V běžné praxi označujeme hlavní protagonisty šikanování jako agresory a oběti případně šikanované a šikanující. Někteří autoři se snaží blíže specifikovat rozdíly mezi jednotlivými agresory, ale i mezi oběťmi. Podle Valerie Besagové je používání „čistých“ kategorií oběť – útočník velmi zjednodušeno. Proto Parry – Carrington vzniklo několik jejich podskupin.

1. Pasivní oběti:

Dítě se bojí, je opatrné a uzavřené, fyzicky slabé. Velmi špatně asi hledá přátele. Chybí mu dostatečná sebedůvěra.

2. Provokující oběti:

Děti, které se ostatním posmívají, nadávají, pošklebují se, ale pokud jim to druzí stejnou mincí vracejí, ihned si stěžují. Obvykle schválně provokují.

3. Účelové oběti:

Tvoří je děti, které na sebe berou roli obětí jen proto, aby si získaly oblíbenost a uznání ostatních. Velmi často ve třídě zastávají roli hlavního „třídního šaška“.

4. Falešné oběti:

Přehnaně si stěžují na ostatní, obvykle se jejich chování zaměřuje na získání pozornosti.

5. Útočníci – oběti:

V těchto případech se některé děti stávají obětí, b jiných zase útočníky.

6. Útočníci:

Děti pronásledují druhé zcela bezdůvodně. Jsou plné energie, fyzicky zdatné a hýří velkou sebedůvěrou.

7. Úzkostní útočníci:

Jedná se o děti s rodinnými či školními problémy, šikanováním se snaží kompenzovat snížené sebevědomí. (Parry-Carrington, 1997, s. 9)

Glover – Gough – Cartwright (2000, s. 142) člení účastníky šikany do čtyř kategorií:

1. agresivní neoběti,
tj. šikanující (aggressive non- victims)
2. agresivní oběti,
tj. šikanující, kteří jsou zároveň šikanováni (aggressive victims)
3. pasivní oběti,
tj. pouze šikanovaní jedinci (passive victims)
4. nezúčastněné osoby,
5. tj. jedinci, co ani nešikanují, ani nejsou šikanováni (normative contrasts)

Charakteristika agresora

Osobnost iniciátora šikany může mít několik různých podob. Jedním ze společných dominantních znaků je absence morální výchovy a morálních hodnot. Její příčiny je možné hledat již v rodině. Dr. Kolář: *„Při setkání s agresory bylo vždy zarážející, že tito mladí lidé neměli žádné vědomé pocity viny, netrápili se skutečností, že někomu ublížili, a zasloužený trest vnímali jako křivdu. Těmto jedincům znásilňující slabé chyběl jakýkoliv náhled na nemorálnost jejich jednání“*.

Fyzická stránka agresorů není určujícím jevem. Pro určitou skupinu agresorů ano, ale je scestné domnívat se, že každé robustnější dítě je agresivní. V praxi má z takto somaticky determinovaných dětí sklon k agresivitě a šikaně zhruba 1/5.

Kolář rozlišuje tři typy agresorů – iniciátorů šikany:

1. typ: Hrubý, primitivní, impulsivní, kázeňské problémy – narušený vztah k autoritě, někdy zapojeny do gangů páchajících trestnou činností.

Vnější forma šikanování: šikanuje masivně, tvrdě a nelítostně, vyžaduje absolutní poslušnost, používá šikanování cíleně k zastrašování ostatních.

Specifika rodinné výchovy: Častý výskyt agrese a brutality rodičů. Jako by agresori násilí vraceli nebo ho napodobovali.

2. typ: Velmi slušný, kultivovaný, narcisticky šlechetný, sevřený, zvýšeně úzkostný, někdy i se sadistickými tendencemi v sexuálním smyslu.

Vnější forma šikanování: Násilí a mučení je cílené a rafinované, děje se spíše ve skrytu, bez přítomnosti svědků.

Specifika rodinné výchovy: Časté uplatňování důsledného přístupu někdy až vojenského drilu bez lásky.

3. typ: „Srandista“, optimistický, dobrodružný, se značnou sebedůvěrou, výmluvný, nezřídka oblíbený a vlivný.

Vnější forma šikanování: Šikanuje pro pobavení sebe i ostatních. Patrná snaha zdůraznit „humorné“ a „zábavné“ stránky.

Specifika rodinné výchovy: Nebyla zaznamenána významnější specifika. Pouze v obecnější rovině je přítomna citová subdeprivace a absence duchovních a mravních hodnot v rodině. (Kolář, 2001, s. 86,87)

Vavrečková (2000, s. 22 -23) charakterizuje osobnost agresora na základě fyzických a psychických vlastností. K jeho typickým fyzickým vlastnostem řadí tělesnou sílu a obratnost. Upozorňuje však, že někdy může nedostatek tělesné síly agresor vyvažovat inteligencí spojenou s bezohledností krutostí. Naopak k psychickým vlastnostem patří touha dominovat, nedostatek empatie a zakrnělé svědomí. Podle ní je agresor sebejistý, neúzkostný a sociálně pružný jedinec. Tvrdí, že je rozšířený omyl, že agresor vždy trpí pocity méněcennosti, které se snaží kompenzovat šikanováním. Ale zároveň připouští, že agresor může být osobností s nízkým sebeoceněním.

Helmut Erb se zmiňuje o problémech agresora takto: „Čím větší problém má mladík s pocitem vlastní hodnoty, tím více se bude předvádět a vytahovat a tím větší bude jeho sklon k násilí. Takoví mladiství si nechtějí přiznat pocit strachu či ohrožení“.(Erb, 2000, s. 31)

Podle Vágnerové lze tendenci k agresivitě vůči úzkostným, nejistým, precitlivělým jedincům vysvětlit pomocí mechanismu přenosu. „Dítě takové vlastnosti odmítá, nechťelo by je mít a sklony k odmítaným projevům v sobě potlačuje. Přenos spočívá v tom, že to, co chce dítě potlačit u sebe, trestá u jiných.“ Dítě se vlastně snaží dokázat samo sobě, že ono takové není. (Vágnerová, 1999, s. 285)

Celkové shrnutí charakteristiky možných iniciátorů šikany

Narušení jedinci s nízkým morálním koeficientem, respektem k hodnotám, citovou subdeprivací, poznamenání špatným rodinným zacházením a výchovou, v dětství byli často krutě trestáni, ponižováni, pocítovali citový chlad, odmítání. Mnohdy jim bylo násilí prezentováno jako cosi „chvályhodného“ či jako prostředek pro dosažení cíle. Agresoři jsou často vznětliví a impulsivní, mají horší podvědomí o možných následcích svého jednání mnohdy nadprůměrně inteligentní nebo právě naopak – primitivní, omezení, často využívající svého vlivu na ostatní, touží po moci, nadvládě nad ostatními, mají sklony k sadismu, často se vyskytuje sobectví, sexuální deviace, homosexuální sklony, v pozadí mnohdy velký strach.

Agresora charakterizují tyto typické prvky chování a jednání:

- snaha ovládat druhé,
- touha dominovat,
- bezohledně se prosazovat,
- nezájem, lhostejnost,
- kruté potrestání,
- chování, kterým se jakoby mstí,

Charakteristika oběti

Obětí šikany se může stát prakticky kdokoliv. Tragédií je, že oběťmi šikany jsou čím dál častěji hodní, ukáznění, bezproblémoví žáci: „Stále běžnější je, že oběti se stává typ slušného žáka, který dodržuje školní řád a ze zásady se nechce prát se svými spolužáky, nad kterými vyniká některými vědomosti.“ (Jedlička – Kořa, 1998, s. 87)

Jana Drtinová v doslovu k Erbově publikaci „Násilí ve škole“ (2000, s. 122) rozděluje dnešní objekty násilí do tří základních skupin. První skupinu tvoří lidé slušní, kvalitní, nositelé toho, co civilizace přinesla. Druhou skupinou bývají lidé s vyšší hladinou úzkosti. Do třetí skupiny řadí potomky úzkostných rodičů.

Šikana hrozí dítěti, které přijde jako nové do utvořeného třídního kolektivu. Může nastat několik případů. Dítě se stane předmětem nepřátelství kolektivu díky nějaké své přednosti nebo velmi dobrému vztahu k učiteli. Častěji se stává terčem útoku díky nějakému handicapu. Bývají to děti tělesně slabé, neobratné při fyzickém střetnutí, jednoduše řečeno, neumějí se ubránit napadení.

Obětí šikany se mohou stát, jak děti s nedostatkem půvabu případně odpudivým zjevem či projevem, tak i děti ze sociálně slabých rodin, jejichž rodiče nemají na drahé oblečení, mobily, mp3, přiměřené kapesné. Patří sem i rasová odlišnost zejména barva pleti.

Mezi psychické vlastnosti oběti patří tichost, plachost i citlivost. Na obyčejné či běžné škádlení odpovídává tím, že se stáhne, ustoupí. Mívá nízké sebevědomí, považuje se za hloupou a nezajímavou pro ostatní, podřizuje se. Velmi těžko se mezi vrstevníky prosazuje, snadno ztrácí sebekontrolu.

Obětí se stává „outsider“ třídy tedy dítě osamělé, bez přátel a kamarádů, neschopné zaujmout, s protivným chováním, neschopné vzbudit a udržet si sympatie dětí.

Oběti mívají také odmítavý vztah k násilí například ve sportech – hokej, box, kterým se vyhýbají, ačkoli právě jim by často velmi prospělo, kdyby se v takových sportech „otrkaly“.

Část obětí šikany provokuje agresí svým útočným chováním, kterým ostatní děti dráždí. Jde o slovní případně fyzické dorážení na ostatní, kteří mohou být i fyzicky zdatnější nebo starší. V takovém případě učitel situaci nemůže soudit.

Zvláštní případy jsou oběti, které jsou zároveň agresory. Zúčastňují se ve skupině šikanování druhých. Tyto děti jsou výrazně neoblíbené v kolektivu.

Celkové shrnutí charakteristiky možných obětí šikany

Od dětství patrná bojácnost, bázlivost, tichost, plachost, citlivost, nízké sebeprosazování, nízké sebevědomí, sklon k zahanbenosti, nízká sebeúcta, citlivost k posměchu a ztráta sebekontroly (jeho chování při šikaně poskytuje dětem zábavnou podívanou), úzký vztah k matkám, pozice outsidera, osamělost (je často bez jediného kamaráda), neschopnost se přidružit, zaujmout, poskytnout citovou odezvu, neschopnost vzbudit a udržet si sympatie dětí (i dospělých), mívá odmítavý vztah k násilí.

V praxi rozlišujeme oběti:

- oběti „slabé“ s tělesným a psychickým handicapem,
- oběti „silné“ a nahodilé,
- oběti „deviantní“ a nekonformní,
- šikanovaní žáci s životním scénářem oběti,

Dále rozlišujeme oběti, které nemají ani jednoho kamaráda a jsou zcela izolované, a oběti, které mají alespoň jeden pozitivní opětovaný vztah.

1.7 Metody řešení šikanování

Odhalit šikanu znamená v první řadě více se dívat kolem sebe, více si všímat dění ve třídě, o přestávkách a chování jednotlivých žáků.

Rozeznáváme dva hlavní důvody, aby se šikanování začalo vyšetřovat. Jsou to přímo alarmující signály a dále signály nepřímo varující. Tyto signály je nutné brát za všech okolností vážně a situaci prověřit odborným šetřením. Při první orientaci při vyhodnocování situace je přirozené opřít se o nejnápadnější zřetelné projevy násilí, při zhodnocení projevu násilí vždy musíme posoudit, zda jsou přítomny znaky šikanování: samoučelnost agrese a nepoměr sil. Alarmující signály se nemohou ponechávat pouze náhodě tak jako dosud. Je zapotřebí je záměrně a systematicky vyhledávat, nejlépe prostřednictvím anonymních dotazníků. Nepřímo alarmující signály jsou stejně důležité, ale jsou málo zjevné. Zahrnují se mezi ně nenápadné projevy

šikanování v přítomnosti učitele a skryté volání oběti o pomoc, které často unikají pozornosti pedagogů. K tomu, aby je bylo možné zachytit a vyhodnotit jako podezřelé, je nutné rozumět vnitřnímu rozměru šikanování a znát jejich podoby.

Před tím, než zahájíme vyšetřování, je velice nutné poznat nejdříve závažnost onemocnění skupiny, která nám umožní rozeznat, o jak složitý kriminalisticko - psychoterapeutický problém se jedná. Náročnost vyšetřování spočívá především v požadavku na praktické znalosti skupinové dynamiky šikanování a na využití speciálních diagnostických metod.

Postup vyšetřování šikanování

Michal Kolář (2001) hovoří o dvou typech strategií vyšetřování šikany.

První typ:

který je méně časově náročný a je použitelný v rámci tradiční pedagogické odbornosti, se nazývá „**strategie první pomoci**“. Jedná se o strategii lokální a vnější (dílní specifické šetření a vyšetřování vybraných žáků).

Druhý typ:

je strategie vnitřní a globální (postižení vnitřního vývoje – postoje k šikanování, speciální sociometrické šetření celé skupiny, vyšetřování všech žáků). Tento druhý typ strategie je používán pro vyšetřování pokročilých šikan a vyžaduje vysoce odborné a vysoce psychologicky „tvrďší“ postupy, jelikož organizovaný odpor proti rozkrytí bývá mimořádně silný. Téměř všichni nebo dokonce úplně všichni lžou a zapírají, běžné jsou křivé výpovědi a falešní svědkové. V tomto případě je nutné použít metody kriminalistického výslechu a speciální diagnostické metody, zaměřené na vztahy a postoje žáků a na ověření pravdivosti výpovědí.

Strategie vyšetřování má pět kroků, je univerzální, což znamená, že ji lze použít ve všech případech první pomoci.

Vlastní strategie vyšetřování

1. Rozhovor s informátory a oběťmi.
2. Nalezení vhodných svědků.
3. Individuální, případně konfrontační rozhovory se svědky. (nikoli však konfrontace oběti a agresorů)
4. Zajištění ochrany obětem.
5. Rozhovor s agresory, případně konfrontace mezi nimi.

U běžných šikan jsou všechny kroky strategie nezbytné, žádný z nich nelze úplně vynechat. Pořadí je stále, kromě čtvrtého kroku zaměřeného na zajištění ochrany obětem. Ten není pevný, ale lze ho podle potřeby měnit.

Úkolem strategie první pomoci je zmapování symptomů čili vnějšího obrazu šikanování. V praxi to znamená, že musíme nalézt odpovědi na následující otázky. Kdo je obětí? Kolik je obětí šikany? Kdo je agresorem? Kolik je agresorů? Kdo z nich je iniciátorem, kdo je aktivní účastník šikanování a kdo je obětí i agresorem? Co, kdy, kde a jak dělali agresori konkrétním obětem? K jak závažným agresivním a manipulativním projevům došlo? Jak dlouho šikanování trvá?

Výpovědi k jednotlivým otázkám je nutné důkladně zapsat a uspořádat do kvalitního důkazního materiálu. Musíme mít jistotu, jak šikanování konkrétně probíhalo. Nejdůležitější je vypracování přehledu hlavních typů agresorů (iniciátorů, aktivních účastníků a agresorů, kteří jsou současně obětí), u jejich jmen si poznamenáme přesné údaje kdy, kde, jak a komu co udělali. Je to důležité pro úspěšné uplatnění metody vnějšího nátlaku. Potřebujeme to však i pro sebe, abychom byli chráněni před stížnostmi rodičů agresorů. Hlavně při pokročilých šikanách si stěžují rodiče nejenom nadřízeným orgánům, ale komukoliv až po prezidenta republiky a chrání své děti (nebo sebe) za každou cenu.

Za účelem porozumění strategie a propojenosti:

1. Rozhovor s informátory a oběťmi.

Prvním krokem vyšetřování je rozhovor s informátory a oběťmi o vnějším obrazu šikanování. V případě, že nejdříve hovoříme s informátorem, například

s odvážným kamarádem nebo rodičem jednoho z týraných žáků, následují ihned rozhovory s oběťmi (ne s podezřelými pachateli)

2. Nalezení vhodných svědků.

Ve spolupráci s informátory a oběťmi uděláme druhý, nesmírně důležitý krok. Vytipujeme členy skupiny, kteří budou ochotní pravdivě vypovídat.

3. Individuálně případně i konfrontační rozhovory se svědky.

Většinou postačí, když mluvíme s jednotlivými žáky. Vyskytnou-li se těžkosti, lze uskutečnit doplňující a zpřesňující rozhovory nebo konfrontaci dvou svědků. Za zásadní chybu se považuje konfrontace obětí a agresorů. K této situaci nutně dochází při soudním procesu s mladistvými pachateli. Vždy je to bolestivé a velmi nevýhodné pro oběť, proto se stává, že svou pravdivou výpověď později odvolá.

4. Zajištění ochrany obětem.

Pořadí čtvrtého kroku není tedy pevně dáno. Někdy je totiž jasné hned na počátku, že je oběť v bezprostředním ohrožení, a je nutné ji bezodkladně ochránit. Je to například tehdy, když nám informátor prozradil, že agresori budou čekat na oběť před školou. Při následném rozhovoru s obětí se domluvíme a zajistíme jí bezpečný odchod domů.

U počátečních stádií šikanování nejsou většinou mimořádná bezpečnostní opatření zapotřebí. Vždy je však nutné, abychom zajistili tzv. **funkční pojistku bezpečnosti**. Oběť se nesmí nikdy ponechat svému osudu.

5. Rozhovor s agresory, případně konfrontace mezi nimi.

Je to vždy poslední krok ve vyšetřování. Musíme být dobře připraveni, jinak je to ztráta času. Dokud neznáme vnější obraz šikanování a nemáme shromážděné důkazy, nemá smysl s agresory mluvit. Všechno zapřou a podezření vyvrátí a zpochybní. Hlavně však dostanou „echo“, že někdo „bonzoval“, což vede k „zmatení stop“, a je reálné nebezpečí, že se agresori pomstí podezřelým z „bonzování“. Setkání slouží k tomu, abychom agresory okamžitě zastavili a ochránili jejich oběti, ale i je samé před následky jejich činů. „Většinou se dá použít princip „přitlačení ke zdi“. Například je upozorníme,

že při jakémkoliv náznaku šikanování budou okamžitě vyloučeni, případně to bude ohlášeno policii apod. Zároveň zdůrazníme, že k jejich snaze napravit situaci bude přihlédnuto ve výchovné komisi. Důležitost rozhovoru pro odhalování pravdy je většinou zanedbatelná. Pouze někdy ho lze využít pro doplnění a potvrzení informací, a to buď svalováním viny jednoho agresora na druhého, nebo konfrontací jejich výpovědí. Samotné výpovědi jsou spíše zajímavé svou bizarností a zaslepeností“

Při výbuchu brutálního skupinového násilí vůči oběti, tzv. **"školního lynčování"** je nutný následující postup:

1. Překonání šoku pedagoga a bezprostřední záchrana oběti.
2. Domluva pedagogů na spolupráci a postupu vyšetřování.
3. Zabránění domluvě agresorů na křivé výpovědi.
4. Pokračující pomoc a podpora oběti.
5. Nahlášení policii.
6. Vlastní vyšetřování.

Účastní-li se šikanování většina problémové skupiny, nebo jsou-li normy agresorů skupinou akceptovány, doporučuje se, aby šetření vedl odborník-specialista na problematiku šikanování (z pedagogicko-psychologické poradny, střediska výchovné péče, diagnostického ústavu, krizového centra apod.)

Dílčí závěr

Znalost podmínek, příčin i příznaků šikanování, schopnost včasného odhalení možné oběti a agresora je jedním ze základních předpokladů pro včasnou a razantní reakci. Praxe však ukazuje, že po odhalení brutální šikany jsou předchozí varovné signály přehlíženy, zjednodušovány a někdy i zaměňovány. Velmi často se ptáme, jak je to možné, že si toho dříve nikdo nevšiml a jsme přesvědčeni, že nám by podobná situace určitě neunikla. To je však základní chyba. Teprve případ zažitý na vlastní kůži nebo v našem okolí nám dokáže otevřít oči. Odborníky se stáváme „s křížkem po funuse“. Nejbolestivějším problémem šikany je schopnost a ochota ji řešit, nepřehlížet ji a nekompromisně se s ním vypořádat a to tak, že se oběť nestane poraženým, ale tím, kdo v dané situaci „vyhrál“.

2 Prevence šikany

Druhá kapitola se zabývá prevencí šikany v obecné rovině, nastiňuje překážky a možnosti jejího úspěšného řešení.

2.1 Obecné rysy prevence šikany

Prevence šikany je na místě tam, kde k ní dosud nedochází, respektive kde nebyla upozorována, tak i tam, kde k ní prokazatelně došlo, kde byla uplatněna opatření k bezprostřední nápravě, a kde jde nyní o odstranění hlubších příčin, aby se problémy neopakovaly.

O šikanování je potřeba mluvit otevřeně, s vážností a patřičnou pozorností a jako každému jinému problému je lépe předcházet, protože prevence je vždy efektivnější a i levnější než následná opatření. Samozřejmou součástí preventivních opatření je informování žáků o linkách důvěry, včetně sdělení kontaktních adres a telefonních čísel, na která se mohou v případě potřeby obrátit. V oblasti šikanování rozlišujeme prevenci primární a sekundární (Vavrečková, 2000, s. 26).

Primární prevence

Cílem primární prevence je snížení pravděpodobnosti výskytu a vzniku šikany. Je zaměřena proti vzniku rizikových skupin, rizikových životních situací. Současně však musí podporovat zdravý vývoj dítěte a rodiny, vytvářet vzdělávací programy. Nejlepší ochranou proti šikanování je budování otevřených kamarádských a bezpečných vztahů mezi všemi žáky školy. Metody primární prevence jsou různorodé a můžeme je rozdělit do několika skupin.

Výchova dětí a mládeže

Zde je nutné záměrné působení na děti a mládež ve školkách, školách, výchovných ústavech, internátech. Je důležité pro děti vytvářet pestrou nabídku zájmových programů pro volný čas s využitím jejich tvůrčích aktivit.

Vzdělávání rodičů, pedagogů, vychovatelů

Tato prevence se zaměřuje na rodičovskou odpovědnost a také na profesionální odpovědnost pedagogů. Je orientována na osvětu rodičů a pedagogů zaměřenou na informace o právech dítěte, o zabezpečení přiměřené péče a s tím související přiměřenosti požadavků kladených na dítě.

Široká osvěta veřejnosti a obecná opatření ve prospěch dětí

Aktivity jsou zaměřeny na působení na veřejnost tak, aby se dětem vytvářela příznivá společenská atmosféra. Velkou úlohu zde mají tisk, sdělovací prostředky, internet, škola. Patří sem i všechny zákony, vyhlášky a směrnice, které se dotýkají této problematiky.

Výchova pedagogů a lékařů

Při studiu budoucích lékařů a pedagogů na vysokých školách je třeba zabezpečit výuku o ochraně zdraví a zdravého vývoje dítěte, zaměřené na znalosti o věkových zvláštностech a krizových vývojových obdobích. Každý lékař i učitel musí zvládnout poznatky psychické, fyzické, sociální a emoční zátěži.

Prevence sekundární

Zaměřuje se na rizikové skupiny dětí, u nichž se šikana již objevila. Jde o onemocnění celé skupiny, neboť nejde jen o agresora a oběť, ale k šikaně mohlo dojít, musí nastat uvnitř skupiny nezdravé prostředí. V každém z nás existuje úzkost, záleží na každém, jak se s ní dokáže vyrovnat, jak ji potírá sám u sebe a zda ji nevyužívá ve svůj prospěch u ostatních. Prevence spočívá v práci s celou postiženou třídou – komunitou. Nejdůležitější je včasné poskytnutí první pomoci, zejména pak vhodná diagnostika a optimální způsob vyšetřování.

Hlavními zásadami při šetření jsou:

- 1. Chránit zdroj informací a neprozradit ho.*
- 2. Prozradit co nejméně o tom, co nám už je, a co nám dosud není známo, nebo to nemůžeme dokázat.*
- 3. Vyslechnout poškozeného, obviněného, svědky každého zvlášť a později konfrontovat jejich výpovědi.*
- 4. Všechny výpovědi pečlivě zaznamenat“.*

V 90. letech se na pedagogických fakultách metodice vyšetřování šikany nevěnovala dostatečná pozornost, ale dnes se situace mírně zlepšuje. Jsou pořádány různé semináře a kurzy, na kterých se učí pod vedením odborníků zvládat podobné situace. Cílem je nejen zvládnout první pomoc při odhalování šikany, ale především naučit budoucí pedagogy správnému postupu při diagnostice a stanovení způsobu postupu vyšetřování.

Prevence terciární

V tomto případě lze o ní mluvit tehdy, když dítěti již bylo ublíženo a je nutné zajistit, aby se to neopakovalo a dítě dále nebylo poškozováno. Poškození, ke kterému došlo, bylo omezeno na minimum. Zde je nutné se zaměřit na příčiny. Na neúměrnou zátěž ve školách, zlepšení klimatu třídy, nutnost zajistit práci proškolených výchovných poradců, případně existenci schránek důvěry.

Aby prevence v celé oblasti školství byla účinná je nutné vypracování pečlivého celostátního programu, který by měl charakter systémového řešení a usiloval by o tyto možnosti preventivního působení.

2.2 Prevence a řešení šikany na základních školách

Co brání efektivnímu řešení šikany

K řešení šikany je zapotřebí určitých příznivých podmínek a okolností. Základní podmínkou je, aby zde byla snaha řešit problematiku šikanování ze strany vedení školy, učitelů, rodičů, ministerstva školství a dalších institucí.

Mnoho faktorů však brání efektivnímu řešení šikany. Mezi ně patří hraní „mrtvého brouka“ ze strany školy, která úmyslně popírá šikanu na škole, zatloukání agresorů, strach obětí, nekompetentnost učitelů nebo „házení klacků pod nohy“ ze strany rodičů. K faktorům, které komplikují řešení šikany, patří nepřehledná situace. Velmi těžko se rozpoznává, kdo je agresor a kdo oběť, neboť oběť může být tyranizováním rovněž dohnána k agresi. To vede k nepřehlednosti situace.

Problém je také s věkem dětí. Čím jsou mladší, tím méně jsme si jisti, zda jejich chování označit za šikanu. Kopányiová - Matula (2002, s. 27) vidí hlavní důvod v tom, že „prvek šikanování je konstantní součástí hravé dětské experimentace asi všech dob. Možná jsme si zafixovali, že svět dětství je místem „legitimního“ místa šikanování.“

Mezi další faktory můžeme zařadit vedení a ředitele škol. Vedení školy nemá zájem přiznat šikanu, protože v dnešní době probíhá boj o každého žáka, lze tedy těžko předpokládat, že škola otevřeně přizná problémy šikany. Bojí se také reakcí České školní inspekce, rady školy a dalších institucí. Hraní „mrtvého brouka“, slouží školám k zachování dobré pověsti jejího jména.

Jiným problémem, který nepřispívá k úspěšnému vyrovnání se šikanou, je chování samotných ředitelů k učitelům. Glover – Gough – Johnson – Cartwright (2000, s. 155) tvrdí, že v některých školách vzory zastrasování, které existují ve sborovně, poskytují malý prostor pro změnu postojů žáků. Názorně to vystihuje výrok jednoho z učitelů: „Máme sice opatření proti šikaně, ale nemají velký smysl, když denně vidíte příklady zastrasování přímo ve sborovně.“

V časopisu „Moderní vyučování“ (2000, s. 4) se píše: „Do jaké míry souhlasíte stvrzením některých odborníků, že vztahy učitel – žák a následně také vzájemné vztahy

mezi žáky jsou odrazem vztahů ředitel – učitel resp. odrazem vnitřní kultury uvnitř pedagogického sboru?“

K velmi závažným faktorům bych také přiřadil nedostatečné pravomoci školy. Agresoři dobře vědí, že za své chování nebudou potrestáni a to ze dvou důvodů: škola nemá žádné velké pravomoci nebo proto, že si málokdo troufne šikanu řešit. Pro zlepšení situace by měla mít škola větší kompetence a žáci by měli vidět okamžitý zásah ze strany školy.

Nesmím opomenout ani faktor učitelů. Někteří třídní učitelé o šikaně ve své třídě vědí, ale nikomu to nepřiznávají. Tím se vytvoří začarovaný kruh neřešitelnosti. Jedlička a Kořa (1998, s. 88) píše o důsledcích nečinného počínání učitelů: „Jestliže se škola, učiliště nebo dokonce výchovné zařízení nemíní zabývat sociálně patologickými jevy ohrožujícími samotné poslání takové instituce, znamená to, že jsou narušeny zpětnovazební mechanismy, které by měly umožnit autoreflexi a korekci.“ Jiní zase zasahují pouze v případech, kdy jde o fyzické násilí nebo ztrátu osobních věcí.

Hlavním faktorem jsou především žáci. Oběti šikany mají strach vše oznámit blízké osobě. Je pro ně těžké si přiznat, že je někdo týrá a nemá rád. Někdy šikanovaný jedinec může vypadat jako žalobníček či zrádce. Většina dětí se bojí zabránit šikaně, mají obavu, že příště si agresor vybere za svou oběť je. Negativní roli sehrávají také názory na šikanující a šikanované. „Problémem na všech věkových stupních je nepříznivé hodnocení oběti, kterou bývá nesympatický jedinec s malou prestiží. Vztah k obětem šikany bývá tudíž ambivalentní, nejčastěji jde o kombinaci soucitu a pohrdání.“ (Vágnerová, 1999, s. 286)

Posledním faktorem, který brání řešení šikany, jsou rodiče a to tím, že své děti cíleně vedou k násilí, aby se dokázali uplatnit v třídním kolektivu nebo tím, že komplikují samotné vyšetřování, nepřipouští možnost, že by jejich dítě nemohlo být agresorem a nespolupracují se školou.

Hlavními překážkami, které brání odhalování a vyšetřování šikany jsou podle Michala Koláře (2001, s. 51 – 67) následující: od oběti se těžko získávají konkrétní a podrobnější informace, neboť má strach s agresorů, naopak agresoři záměrně lžou,

používají falešné svědky a nutí oběti ke lhaní, ostatní účastníci šikany mají strach vypovídat, někteří rodiče agresorů, chrání své děti za každou cenu, jiní se obávají spolupracovat při vyšetřování a poslední překážkou je fakt, že někteří pedagogové při některých typech šikan chrání vůdce agresorů a nevědomě brání vyšetřování.

Předpoklady úspěšného řešení šikany

K úspěšnému čelení šikaně je zapotřebí vytvoření vhodných podmínek. Respektování určitých zásad, používání adekvátních metod s ohledem na konkrétní situaci. Základním předpokladem pro úspěšný boj se šikanou je připuštění si možnosti jejího vzniku a existence na škole. K dalším patří odvaha obětí a okolí oznamovat na příslušná místa jednotlivé incidenty a vést o nich řádné záznamy.

Z šetření, které na 25 sekundárních školách ve Velké Británii provedli, Glover – Gough – Johnson – Cartwright (2000, s. 150) vyplynulo, že hlavním účelem opatření proti šikanování je přesvědčit žáky, aby šikanu oznámili kompetentní osobě a mohlo tak dojít k zákroku, který by toto antisociální chování zastavil. Patří sem i odborná vybavenost učitelů a ostatních pedagogických pracovníků. Je důležité, aby se s podstatou, příčinami, formami, metodami prevence a důsledky šikany seznámili všichni na škole. Pedagogové by se měli vyvarovat hrubých pedagogických chyb. K takovým chybám patří nebrat šikanu na vědomí, ustoupení agresorovi na úkor oběti, odsouzení šikanujícího, nikoli jeho chování a přímá konfrontace agresora a oběti.

Mezi další předpoklady patří autorita učitele a důvěra k němu. Čím větší autoritu budou mít učitelé u žáků, tím účinnější budou i prostředky a metody prevence šikany. Pavel Říčan (1995, s. 76) považuje „podporu autority učitele“ za součást prevence šikany. Obnovení autority učitele a školy jako považuje za nezbytnou podmínku toho, „aby škola řádně plnila své poslání, a samozřejmě i toho, aby se vypořádala se šikanou. Dokud si učitel musí nechat líbit od asociálních dětí otevřené urážky a nejednou musí být rád, že nedostane facku, lze těžko mluvit o tom, jak má chránit slušné děti před rváči, oběti před agresory.“ Důvěra k učiteli má velký význam. Pokud oběti šikanování budou důvěřovat svým učitelům, je pravděpodobné, že se jim se svým trápením svěří. A nejen oběti, ale i žáci, kteří jsou pouze svědky šikany.

Předpokladem úspěšného boje s šikanou je **komplexní přístup**. Zapojit do tohoto boje každého, kdo má se školou co dočinění. Proto je nutné zapojit rodiče, instituce, další zainteresované osoby, které budou klást důraz na prevenci násilí mezi vrstevníky. Do prevence se musí zapojit všichni žáci, celý učitelský sbor, výchovní pracovníci a v neposlední řadě rodina.

Prevence a řešení šikanování ve školách

Nerealizovatelná opatření

Šikany bychom se ve školách zbavily jednoduchým způsobem, v praxi těžko realizovatelným. Proto jde spíše o úvahy. Jedna úvaha spočívá v tom, že „kdyby děti nemusely chodit do školy, k většině případů šikanování by nedošlo.“ (Fontana, 1997, s. 305) Další možností by bylo vyloučení agresora ze školy a to lze provést pouze formou dohody s rodiči agresora a ředitelem jiné školy. Možnými alternativami by bylo zavedení domácí školy nebo zrušení škol.

Atraktivní výuka a školní programy

Říká se, že kdo si hraje, nezlobí a ten, který pracuje, nemá čas na lumpárny. I ztělesněné dobro, pokud se nudí, začne myslet na všelijaké nepravosti. (Bendl, 2003, s. 84)

Proto škola musí nabídnout žákům takové programy, které jim v podstatě ani neumožní pomyslet na chování agresivní, násilnické, problémové. Nabídne jim výuku pestrá, poutavá, zajímavá. Atraktivnost dodávají aktivizující metody výuky a poutavý školní program.

Prostředky k odhalení a diagnostikování šikany

Základním krokem je připustit si existenci šikany. Další práce spočívá ve snaze ji odhalit i spolu s jejími projevy, oběťmi a agresory. „Odhalit šikanu znamená v první řadě více se dívat kolem sebe, více si všimnout dění ve třídě, o přestávkách a chování jednotlivých žáků.“ (Bendl, 2003, s. 87) K tomu slouží řada nástrojů, k nimž řadíme metody pozorování (zaměřené na přímé a nepřímé znaky šikanování viz příloha č. 2), rozhovory, dotazníky, schránky důvěry, sociometrické šetření. Nejpoužívanějším a nejznámějším je standardizovaný sociometrický – ratingový dotazník SO-RA-D (Hrabal, 1979, 1989)

Dozor

Učitelé vykonávají dozory o přestávkách, v šatnách, v jídelně, na různých školních akcích proto, aby omezili volný pobyt žáků ve škole, zamezili vulgaritě, agresí a šikaně. Učitel má možnost okamžité reakce na chování žáků a bezprostřední řešení problému. Výhodou je osobní kontakt s učitelem.

Mnohé školy podceňují nebo nedoceňují význam dozorů o přestávkách. Kromě učitelů a pedagogických pracovníků mohou dozor vykonávat i rodiče, ale i zodpovědní žáci (hlídka proti šikanování) nebo samotní agresori, pověřeni ochranným dohledem nad oběťmi. Další možností leč nákladnou možností je audiovizuální dohled (kamery). „*Dozor patří mezi povinnosti učitele vyplývající z pracovního řádu pro pedagogické pracovníky*“ (Bendl, 2003, s. 102).

Práce s oběťmi šikanování

Mezi možnostmi, jak šikaně předcházet i čelit, patří práce s potencionálními oběťmi šikanování.

1. Žáci mají možnost se vyhnout rizikovým místům šikany. Mohou se zdržovat ve skupině svých kamarádů a tím čelit šikanování.

2. Potencionální oběť i oběť samotná se musí vybavit odolností vůči projevům nepřátelství a agresivity ze strany spolužáků. K tomu mohou sloužit některé cvičení a hry. Příkladem může být trénink asertivity, humor, pěstování sportu apod. Helmut Erb radí, že „v konkrétním případě však je dobré ukázat, že se nebojíš, protože odevzdanost a strach k agresivnímu chování přímo vybízejí.“ (Erb, 2000, s. 76 – 77)

3. Posilováním sebevědomí obětí. Nejúčinnější ochrannou proti agresorům je sebedůvěra a sebevědomí. Okolí zaútočí, pokud je nedostatek sebedůvěry a pozitivního myšlení o sobě. Parry – Carrington (1997, s. 89) dětem, které jsou šikanovány, radí: „Můžeš se přihlásit do kurzu sebeobrany, který ti dodá větší sebedůvěru. Neznamená to, že budeš „oplácet“, ale může ti to pomoci posílit tvoji sebedůvěru.“

„Přestaň uvažovat jako oběť – takovéto jednání si nezasluhuješ. Chod' se zdviženou hlavou, předstírej sebedůvěru, i když žádnou nemáš. I když tě útočníci děsí, dívej se na ně s úsměvem. Když už nedokážeš dělat něco jiného, alespoň je ignoruj, nezastavuj se a jdi od nich. Nakonec to přestane bavit.“

Práce s agresory

Je nedílnou součástí prevence a řešení šikany. Podle Říčana (1995, s. 87) jde především o tlumení agresivních sklonů těchto dětí. V jejich agresii mohou být skryty pocity méněcennosti, malé sebevědomí, nízká sebedůvěra, vyplývající z jiných problémů. Práce spočívá v budování osobní perspektivy. Dítě s jasně vytýčeným cílem, nemá problémy s chováním, protože chce dosáhnout vytouženého cíle, který pro něj znamená pocit bezpečí, jistoty, sebedůvěry a sebevědomí. Děti bez cílů a bez budoucnosti se dopouštějí řady trestných činů.

Parry – Carrigton (1997, s. 80) píše, že na mnohé agresory může pozitivně zapůsobit, když je dovedeme k tomu, aby si uvědomili důsledky svého počínání vůči obětem: „Většina obětí se snaží si „zachovat tvář“ a skrývá své skutečné pocity až do chvíle, kdy jsou sami. Útočníkem proto může otřást, když se dozví, že jeho oběť nemůže v noci usnout či se bojí jít do školy.“ Tento přístup je založen na myšlence, že agresor je seznámen s utrpením oběti. F. W. Foerster napsal: „Mládež bývá příliš prostoupena a příliš zaměstnána sama sebou a pro druhé nezbyvá jí tolik citění a přemýšlení, aby skutečně cele vmyslila se do cizího života.“ (Foerster, s. 214)

Další práce s útočníky spočívá v uplatňování behaviorálního přístupu, kdy vyučující pracuje s agresorem na stanovení vhodných cílů v oblasti chování a na výběru odpovídajících odměn za jejich splnění a odpovídajících trestů za jejich nedodržení. Tyto přístupy jsou v praxi velmi účinné. Příkladem je získávání agresorů na svou stranu, usmíření agresora a oběti nebo převedení agresora do jiné třídy.

Práce se všemi žáky

Žáci by měli být o problematice školní šikany dobře informovaní. A to formou různých letáčků, brožur, jednotlivých předmětů. Žáci spolu s učiteli se podílejí na sestavení školního řádu. Tím jsou vedeni k demokracii, k aktivnímu přístupu a k pravidlům společenského soužití. Příkladem jsou školní smlouvy, charty proti šikanování, petice proti násilí a šikaně ve škole. Účinným prostředkem proti šikanování je pěstování spolupráce mezi žáky například zadávání agresorovi a oběti společný úkol, projektové dny. Je nezbytné vytvořit také zdravé jádro třídy, které nebude šikanu

tolerovat. Preventivním prostředkem může být i mravní výchova. Žáci by se měli učit úctě k člověku, toleranci a solidaritě, měli by se učit pomáhat druhým.

Podíl žáků na prevenci a řešení šikany

Jednou z možností jak zapojit žáky do života školy je prostřednictvím žákovské samosprávy. Žáci se tak mohou podílet na chodu školy, případně na její organizaci. Stávají se aktivními činiteli a hýbateli školního života. Žákovská samospráva předpokládá jak komunikaci mezi žáky, tak i mezi žáky a učiteli. Učí je argumentovat, hájit svá stanoviska a vyjednávat., „Vychovává k sociálnímu cítění, přispívá k rozvoji samostatnosti. Vyžaduje vzájemné naslouchání, toleranci a ohleduplnost k názorům ostatních“ (Bendl, 2003, s. 145) Žákovská samospráva je prostředkem výchovy charakteru žáků. Vytváří veřejné mínění ve třídě (škole).

Spolupráce školy a rodiny

Do problematiky šikany je nutné zapojit i rodiče. Spolupráci školy s rodinou můžeme rozdělit na dva celky: spolupráce se všemi rodiči a spolupráce s rodiči agresorů a obětí.

Spolupráce se všemi rodiči

Školy se snaží zapojit rodiče do školního dění (třídní schůzky, konzultační hodiny, školní plesy, akademie, sportovní školní aktivity, dny otevřených dveří, zájmové sdružení rodičů, školská rada) a zároveň je upozorňuje na varovné signály šikanování (viz příloha č. 3). Obě strany se vzájemně informují (škola v případě, že se šikana objeví a rodiče v případě, že zpozorují nějaký problém). Škola by měla v oblasti spolupráce s rodinou plnit následující úkoly: osvětové, koordinační, poradenské (viz příloha č. 4).

Spolupráce rodičů šikanovaných a šikanujících dětí

Rodiče agresorů se ve většině případů vůbec nedozvědí, že jejich dítě šikanuje jiné dítě, protože dotyčný se s tím doma nepochlubí. Pokud ovšem škola rodiče o prohřešku jejich dítěte informuje, pak téměř všichni rodiče reagují nevhodným způsobem.

Buďto rodiče neunesou pravdu, odmítají jakékoliv vyšetřování, své dítě i výsledky vyšetřování chrání všemi možnými prostředky, nebo chápou prohřešek svého dítěte jako důvod k tělesným trestům, což vede spíše k podpoře agrese než k jejímu oslabení a poslední postoj, který rodiče zaujmou je, že s činem svého dítěte souhlasí a vítají ho jako projev tzv. ostrých loktů, se kterými se v dnešním světě neztratí.

Rodiče obětí se o šikaně svých dětí dozvídají častěji než rodiče agresorů, poněvadž některé děti se doma svěří se svým trápením, nebo příznaky šikanování mohou být tak zřejmé, že samotný rodič pochopí, o co jde. Oběti rodiče ve většině případů prosí, aby do celé záležitosti nezasahovali, škole nic neoznámili a protože rodiče „vyměknou“, tak svým dětem vyhoví a nic neoznámí. Buď tedy nevěří, že učitelé jsou schopni a ochotni účinně zasáhnout na ochranu jejich dítěte, anebo si myslí, že šikanování je součástí dětství, které si dítě musí vytrpět. Nastávají i případy, kdy rodiče dítě utvrdí v tom, že se ani bránit nemá. Ve své bezradnosti mohou obvinít dítě, že si za to může samo a také ať si to samo vyřeší.

Claire Raynerová je přesvědčena, že v případě spolupráce rodičů šikanovaných a šikanujících dětí by se podařilo šikanu ze škol téměř odstranit: „Kdyby se rodiče šikanovaných a šikanujících dětí plně účastnili řešení problémů souvisejících se šikanováním, mohly by naše děti chodit do školy beze strachu.“ (In: Parry – Carrington, 1997, s. 103)

Spolupráce školy s institucemi

Škola ve spolupráci s institucemi, které se věnují problematice šikanování, se snaží předcházet a řešit šikanu a přispívat k jejímu omezení. K těmto institucím patří MŠMT ČR a jeho legislativní a jiné iniciativy v rámci prevence a řešení šikanování na školách. „Metodický pokyn MŠMT k prevenci a řešení šikanování“ (článek 7, odst. 1) zdůrazňuje zejména spolupráci školy s institucemi a orgány ve zdravotnictví (pediatři, psychiatři), v soudnictví (soudcové, obhájci, žalobci) a v oblasti sociální péče (oddělení péče o rodinu a děti, oddělení sociální prevence) Užší spolupráci v oblasti prevence šikanování je možné navázat s Policií ČR. Na řešení problematiky šikany se podílí pedagogicko psychologické poradny, kurátor pro mládež, střediska výchovné péče (pro děti a mládež), dětská krizová centra, diagnostické ústavy a psychiatrické léčebny.

Dílčí závěr

Šikana jako patologický jev je záležitostí celé skupiny a její řešení musí vycházet od samotných žáků. Úspěšným předpokladem v boji proti šikaně je uplatňování komplexního přístupu, který spočívá v budování demokracie ve třídě, vytváření zdravého žakovského kolektivu, posilování sebedůvěry a sebevědomí. Vyžaduje také určité schopnosti a osobité charaktery učitelů. V současnosti existuje celá řada seminářů, přednášek, názorů, školení a postupů, jak šikaně předcházet a řešit ji. Za nejucelenější z odborných studií považuji práci Michala Koláře: „Specifický program proti šikanování a násilí ve školách a školských zařízeních“ (realizovaný v letech 2002/2003), projekt „MIŠ – minimalizace šikany“ (realizovaný v letech 2005/2007) a jeho publikace „Skrytý svět šikanování ve školách“ a „Bolest šikanování“.

3 Šikana z pohledu práva

Šikana po právní stránce byla zpracována v několika publikacích např. „Informatorium (nejen) o právech dítěte“ (Bůžek – Michalík, 2000), v knize „Skrytý svět šikanování“ od Koláře, jejíž jedna příloha je věnována „Šikanování z hlediska práva“ podle právníka O. Choděry a také v „Metodickém pokynu MŠMT k prevenci a šikanování mezi žáky škol a školských zařízení:“

Platná právní úprava pojem šikana nebo šikanování nepoužívá. Slovník cizích slov (Klimeš, 2002, s. 704) definuje pojem šikanování jako hovorový výraz pro pronásledování, záměrné, zbytečné obtěžování, nespravedlivé obviňování, trestání a týrání.

Podle JUDr. PhDr. Oldřicha Choděry je pojem šikana v právní praxi používán jako synonymum pro „úmyslné jednání, které je namířeno proti jinému subjektu a které útočí na jeho důstojnost“ (Kolář, 2000, s. 213). Není důležité, zda k němu dochází slovními útoky, fyzickou formou nebo hrozbou násilí. Rozhodující je, kdy se tak děje úmyslně. Dále musí být splněny tyto podmínky:

- pachatel se dopustil jednání, které splňuje znaky konkrétního trestného činu popsaného v trestním zákoně.
- musí být prokázán úmysl pachatele dopustit se takového jednání a míra společenské nebezpečnosti nikoli malá,
- jeho jednání dosahuje intenzity uvedené v zákoně,

U trestných činů, jejichž podstatou byla šikana, lze proto předpokládat, že právě s ohledem na rozšiřující se případy podobných jednání bude skutek jako trestný čin považován. Šikana bývala nejčastěji postihována podle ustanovení trestního zákona (Zákon č.140/1964 Sb.).

V současné době došlo ke změně od 1. 1. 2010 je již v platnosti nový trestní zákoník (Zákon č. 40/2009 Sb.), ve kterém sice podstata trestných činů zůstala, ale došlo k zpřísnění postihu za protiprávní jednání. Dříve sazby za trestné činy byly nižší, ale nový zákon klade daleko větší důraz na ochranu života a zdraví a trestné činy

s tím spojené. Nové paragrafy mají jiné označení a především jsou koncipovány jednodušeji a přímo. Postih se tedy řeší podle nového a to takto:

- trestný čin omezování osobní svobody (§ 171 dříve § 231)
- trestný čin vydírání (§ 175 dříve § 235)
- trestný čin útisku (§ 177 dříve § 237)
- trestný čin loupeže a krádeže (§ 173, §205, dříve § 234, § 242)
- trestný čin ublížení na zdraví (§146 dříve § 221)
- trestný čin poškozování cizí věci (§ 228 dříve § 257)
- trestný čin znásilnění (§ 185 dříve § 241), či pohlavního zneužívání (§187 dříve § 242)
- trestný čin neoprávněné užívání cizí věci (§ 207 dříve 257)
- trestný čin pomluvy (§ 184 dříve § 206)
- trestný čin vraždy (§ 140 dříve 219)
- trestný čin zabití (§ 141, řeší zkratové jednání, kdy někdo jiného úmyslně usmrtí v silném rozrušení, strachu, úleku nebo zmatku nebo v důsledku předchozího zavrženíhodného jednání poškozeného)

K tomu, aby byl pachatel postižen, musí být starší 15 let (15-18 let mladiství). Pokud se takového činu dopustí mladiství, nazývá se proviněním (podle trestního zákona a trestního řádu a novely Zákona č. 218/2003 Sb.). Děti mladší 15 let trestně odpovědné nejsou, jsou však předány do péče orgánu sociálně - právní ochrany, případně mohou být postiženi jejich rodiče. Nezletilému pachateli je možné nařídít ústavní výchovu, může nad ním být stanovený dohled. Pokud jde o trestní sazby, je v případě šikany možný i jednočinný skutek, to znamená, že jedno jednání může být kvalifikováno jako více trestných činů. Pokud daný skutek nevykazuje vysoký stupeň společenské nebezpečnosti lze využít probační a mediační služby k nápravě jednání.

Pokud k šikanování došlo v průběhu vyučování, nese plnou odpovědnost škola podle § 27 nařízení vlády č. 4. 108/1994 Sb. a podle Pracovního řádu pro zaměstnance škol školských zařízení – viz čl. 2. V případě právní subjektivity je odpovědnost na škole, v opačném případě zřizovatel školy. Prokáže-li se zanedbání ředitele školy nebo některého pedagoga, může být právně nebo pracovněprávně potrestán. Pokud šikanování naplňuje skutkovou podstatu přestupku či trestného činu, je ředitel povinen

vše oznámit Policii ČR. Je nutné bez zbytečného odkladu informovat orgány OSPODU dle „Metodického pokynu MŠMT k prevenci e řešení šikanování“, čl. 7, odst. 2 a 3. Pohlíží-li škola na šikanu nečinně, je možné se obrátit na instituce v oblasti práva.

Učitelé, kteří o šikaně vědí a nepřijmou žádná opatření, se vystavují rizikům obvinění pro neoznámení, překažení trestného činu, schvalování trestného činu či nadřování a podněcování. V článku 1, odst. 4 „Metodického pokynu k prevenci a řešení šikanování“ je psáno o skutkové podstatě účastenství na trestném činu: „Skutkovou podstatu účastenství na trestném činu podle § 24 trestního zákoníku může jednání pedagogického pracovníka naplňovat v případě, že o chování žáka věděl a nezabránil spáchání trestného činu např. tím, že ponechal šikanovaného samotného mezi šikanujícími žáky apod.“

Na školském zařízení lze v oprávněných případech požadovat i náhradu škody vzniklé v důsledku šikany. Podle § 422 občanského zákoníku odpovídá škola i za škodu, která byla žákům způsobena v době vykonávání přechodného dohledu, tzn. při vyučování a v přímé souvislosti s ním (Bendl, 2003, s. 41). A to jak náhradu na věcech, tak na zdraví, včetně způsobené psychické újmy. Pokud dítě v důsledku šikany nemohlo např. docházet do školy (vyšší stupeň šikany), nese školské zařízení odpovědnost i škody vzniklé rodičům dítěte v důsledku např. uvolnění ze zaměstnání, zajištění hlídání dítěte, zajištění doprovodu do a ze školy apod. Pokud rodiče nejsou spokojeni s přístupem školy k řešení konkrétních případů násilí, mohou se obrátit se stížností na ministerstvo školství.

Odpovědnost rodičů může být stanovena v souladu s trestním zákoníkem, který stanoví odpovědnost rodičů, kteří zanedbávají výchovu dětí. Podle trestného činu ohrožování výchovy dítěte (podle § 201) lze postihnout rodiče, jejichž děti se dopouštějí protispolečenských a asociálních jednání. Někteří rodiče si danou skutečnost vůbec neuvědomují a prostě spoléhají na to, že problém, který nastal, se vyřeší sám. Opak bývá pravdou, jaké je jejich rozčarování, když po určité době se mají dostavit na policii či případně k soudu a řešit problém, o kterém třeba vůbec nevěděli nebo ho úmyslně přehlíželi.

Dílčí závěr

Zákonné normy nám sice dávají možnosti, jak šikanu řešit, ale k tomu je zapotřebí, aby všechny zúčastněné strany měli na tom zájem. Hlavně u pachatelů mladších 15 - ti let, kdy se rodiče všemožnými způsoby snaží výsledek zlehčit. Ovlivnit oprávněné strany tak, aby problémy neřešily. Jsou si totiž vědomi následků, které by z toho pro ně plynuly, kdyby se o tom někdo z jejich okolí dozvěděl. Společenská izolovanost, ztráta prestiže či obecné opovržení od známých a spolupracovníků. Vždy se v naší společnosti najde někdo ovlivnitelný, který danou situaci nakonec „zamete pod koberec“.

II. Praktická část

4 Průzkumné šetření patologického jevu – šikany

4.1 Stanovení cílů a hypotéz – vlastní průzkum

Na teoretickou část diplomové práce se pokusím navázat vlastním kvantitativním průzkumem, který je zaměřen na problematiku šikany základní školy Vyškov, Nádražní 5. Hlavní cílem průzkumu je prokázat existenci šikany, zaměřit se na způsoby ubližování mezi žáky jednotlivých ročníků II. stupně a srovnat výsledky šikanování a trestní odpovědnosti žáků 9. tříd ZŠ Vyškov s devátými třídami dalších vyškovských základních škol a kvart vyškovského víceletého gymnázia.

Otázky, na které v této části diplomové práce hledám odpovědi, jsem zahrnul do základních hypotéz, aby po skončení celého průzkumu mohly být potvrzeny či vyvráceny.

Hypotézy:

- 1. Chlapci šikanují více než dívky.**
- 2. Mezi žáky ZŠ Vyškov převažuje psychická šikana.**
- 3. 9. třídy ZŠ Vyškov mají nejnižší procento šikanovaných žáků.**
- 4. 70% žáků 6. – 9. tříd ZŠ Vyškov si je vědomo, že nese trestní odpovědnost za své jednání a chování.**
- 5. Čím vyšší ročník, tím větší vědomí žáků o trestní odpovědnosti.**
- 6. Žáci kvart gymnázia Vyškov mají nejvyšší právní vědomí o trestní odpovědnosti.**

Použitá metoda

Pro průzkum bylo použito mezinárodně uznávané standardní metody, metody dotazníku. Jedná se o soubor jednoznačně formulovaných otázek, předem připravených na určitém formuláři. Průběh použití dotazníkové techniky v terénu na školách byl anonymní. Anonymita zajišťuje získání odpovědí od všech žáků a především množství informací pro vyhodnocení. Nevýhodou může být skutečnost, že některé odpovědi mohou být zkreslené z důvodu nepochopení otázky nebo záměrně.

Dotazníkové šetření probíhalo v průběhu měsíce května a června roku 2009. Navštívil jsem tři základní školy a jedno víceleté gymnázium ve Vyškově. Vedení všech čtyř škol mi vyšlo vstříc. Výhodou bylo, že ZŠ Purkyňovu jsem sám navštěvoval a na ZŠ Vyškov, Nádražní 5, pracuje moje manželka jako učitelka.

Pro můj kvantitativní průzkum jsem převzal dotazník Michala Koláře, který byl doplněn o vlastní otázky zaměřené na právní odpovědnost žáků i jejich rodičů – otázky číslo. 30 až číslo 32 a na údaje o rodině, úloze party a volném čase žáků – tedy faktory, které se mohou výrazně podílet na rozvoji šikany a především na formování mladého člověka – otázky číslo. 26 až č. 29.

Výsledky dotazníkového šetření jsou vyjádřeny v celých číslech či procentech a zpracovány v tabulkách a grafech.

4.2 Charakteristika průzkumného souboru

Cílovou skupinou jsou žáci 6. až 9. ročníků ZŠ Vyškov, ZŠ Purkyňova, ZŠ Morávková a žáci kvart víceletého gymnázia ve Vyškově. Vybral jsem si tyto třídy, protože je navštěvují žáci věkové kategorie 11 – 15 let, jak na ZŠ, tak i na víceletém gymnáziu.

Dle mého názoru je tato věková kategorie nejvíce postižena problematikou šikany. Záměrně byly zvoleny i školy odlišného typu.

ZŠ Vyškov, je školou, která mezi vyškovskými školami dominuje vysokými počty žáků. Všechny ročníky druhého stupně jsou po čtyřech třídách pouze 9. ročník má pět tříd. Třídy s označením A a B jsou třídy výběrové, C, D, E standardní. A třídy, jsou třídy s rozšířenou výukou matematických a přírodovědných předmětů. B třídy, jsou s rozšířenou výukou hudební výchovy. ZŠ Purkyňova, je škola s menším počtem žáků, ale se sportovním zaměřením. ZŠ Morávková, škola s menším počtem žáků bez zaměření, tedy standardní a víceleté gymnázium Vyškov, škola výběrová se všeobecným zaměřením.

Na dotazníky odpovídalo celkem 461 žáků z toho 215 chlapců a 246 dívek. 344 žáků druhého stupně ZŠ Vyškov (157 chlapců, 187 dívek) - 103 žáků devátých tříd ZŠ Vyškov (44 chlapců a 59 dívek), 34 žáků devátých ročníků ZŠ Morávková (13 chlapců a 21 dívek), 36 žáků devátých ročníků ZŠ Purkyňova (21 chlapců a 15 dívek) a 47 žáků kvart víceletého gymnázia ve Vyškově (24 chlapců a 23 dívek).

Charakteristika výběrového souboru

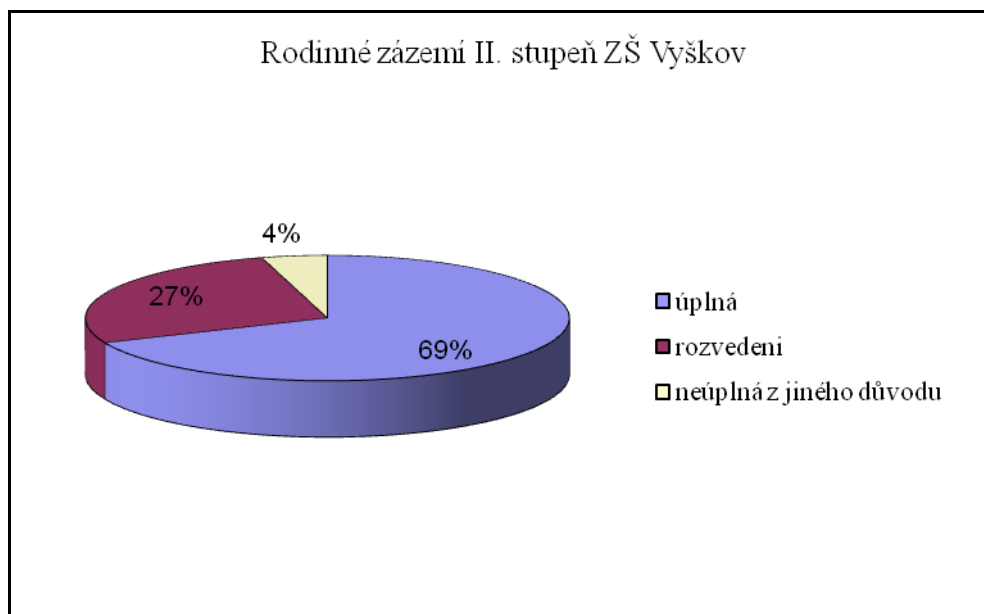
Název školy	chlapci	Dívky	Celkem
ZŠ Vyškov 6. - 8. tř.	113	128	241
ZŠ Vyškov 9. tř.	44	59	103
ZŠ Morávková 9. tř.	13	21	34
ZŠ Purkyňova 9. tř.	21	15	36
Víceleté gymnázium Vyškov kvarty	24	23	47
Celkový počet žáků	215	246	461

4.3 Výsledky dotazníkové techniky u žáků

Dotazníkem (příloha č. 5) jsem oslovil žáky 6. až 9. tříd základních škol ZŠ Vyškov, ZŠ Morávková, ZŠ Purkyňova a víceletého gymnázia ve Vyškově. Na následujících stranách jsou v grafech zobrazeny výsledky mého průzkumu, které potvrdí či vyvrátí stanovené hypotézy. Celkem odpovídalo 461 žáků, z toho 344 žáků z výzkumné základní školy ZŠ Vyškov (157 chlapců a 187 dívek), 34 žáků devátých ročníků ZŠ Morávková (13 chlapců a 21 dívek), 36 žáků devátých ročníků ZŠ Purkyňova (21 chlapců a 15 dívek), 103 žáků devátých tříd ZŠ Vyškov (44 chlapců a 59 dívek) a 47 žáků kvart víceletého gymnázia ve Vyškově (24 chlapců a 23 dívek). Výsledky dotazníkového šetření jsou vyjádřeny v celých číslech či procentech

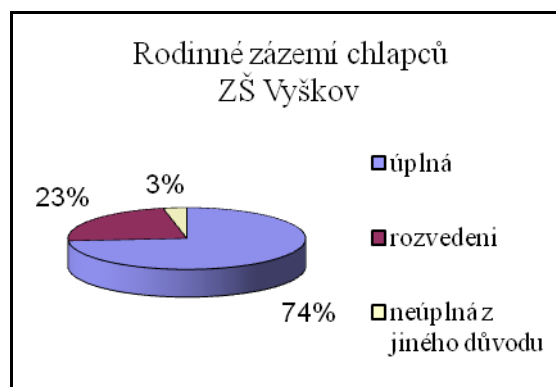
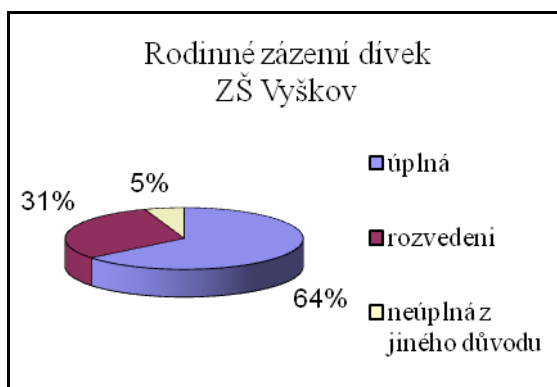
a zpracovány v grafech a tabulkách. Tabulky daného průzkumu jsou součástí přílohy č. 6.

Graf č. 1: Rodinné zázemí žáků II. stupně ZŠ Vyškov

Graf č. 2: Rodinné zázemí dívek

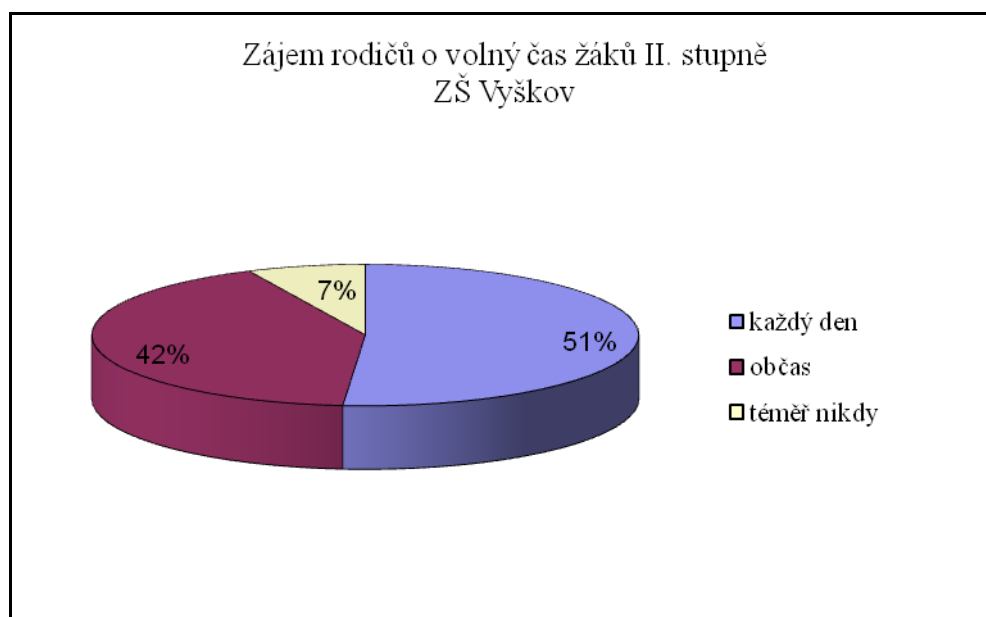
Graf č. 3: Rodinné zázemí chlapců

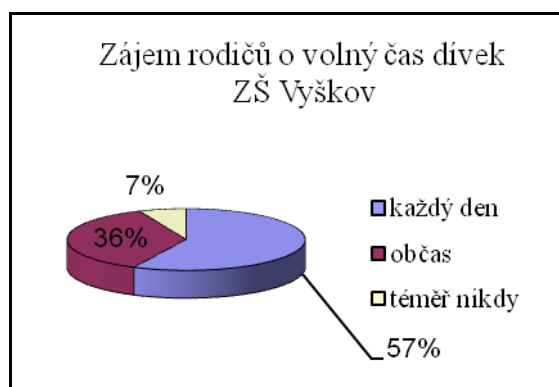
Grafy č. 1, 2, 3 znázorňují odpovědi žáků II. stupně ZŠ Vyškov na otázku "Jaké je tvé rodinné zázemí". 69% dotazovaných žáků odpovědělo, že pochází z úplných rodin, 27% z rodin rozvedených a 4% žáků uvedli, že pochází z rodin neúplných z jiného důvodu.

Při porovnání odpovědí podle pohlaví, jsem zjistil, že 74% chlapců pochází z rodin úplných, ale dívek pouze 65%. Rodiče dívek jsou rozvedeni v 30%, ale rodiče rozvedených chlapců tvoří 23%. Zanedbatelné rozdíly jsou v odpovědích chlapců i dívek z neúplných rodin.

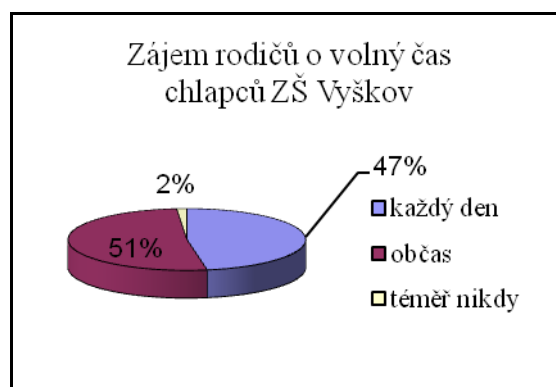
Graf č. 4: Zájem rodičů o volný čas žáků 6. - 9. tříd ZŠ Vyškov

Graf č. 5: Zájem o volný čas dívek

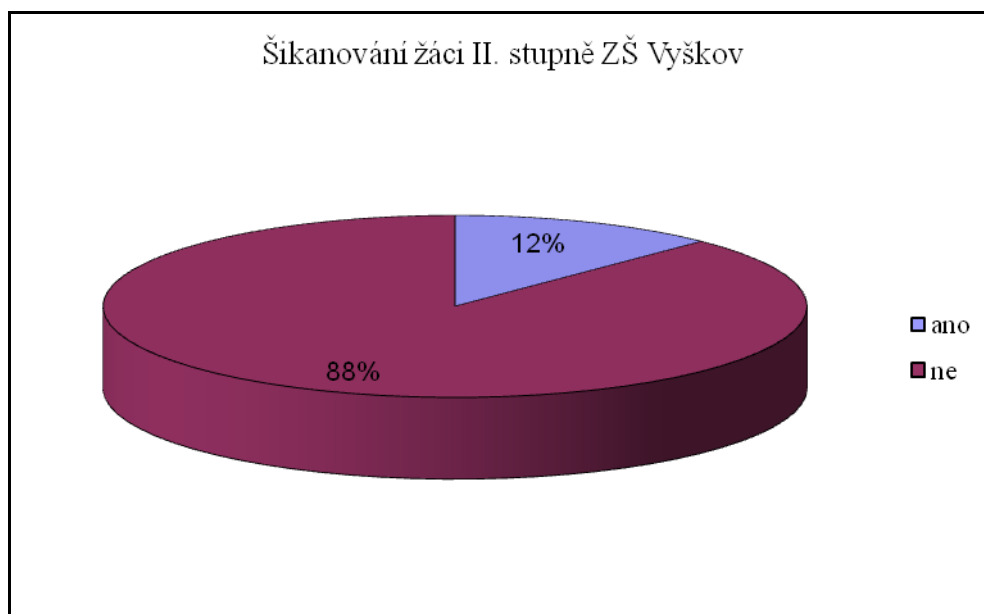
Graf č. 6: Zájem o volný čas chlapců

Znázorněné odpovědi žáků na otázku „Jak často se rodiče zajímají o tvůj volný čas“ v grafu č. 4, jsou až alarmující. Pouze 51% rodičů žáků se zajímá o volných čas svých potomků denně. 42% rodičů má zájem vědět, co jejich děti dělají ve volném čase občas, ale celých 7% se o volný čas žáků vůbec nezajímají.

Grafy č. 5, 6 znázorňují poměrně značné rozdíly podle pohlaví. Rodiče chlapců se o jejich volný čas v 52% zajímají pouze občas, v 1% vůbec, což znamená, že více jak polovina rodičů chlapců, nemá jasný přehled, co je náplní jejich volného času. U dívek není výsledek tak „alarmující“, protože v 58% rodiče dobře vědí, jak děvčata tráví volný čas, ovšem v 6% rodiče, ani netuší, kde se dívky pohybují.

Graf č. 7: Šikanování žáci II. stupně ZŠ Vyškov

Graf č. 8: Šikanované dívky

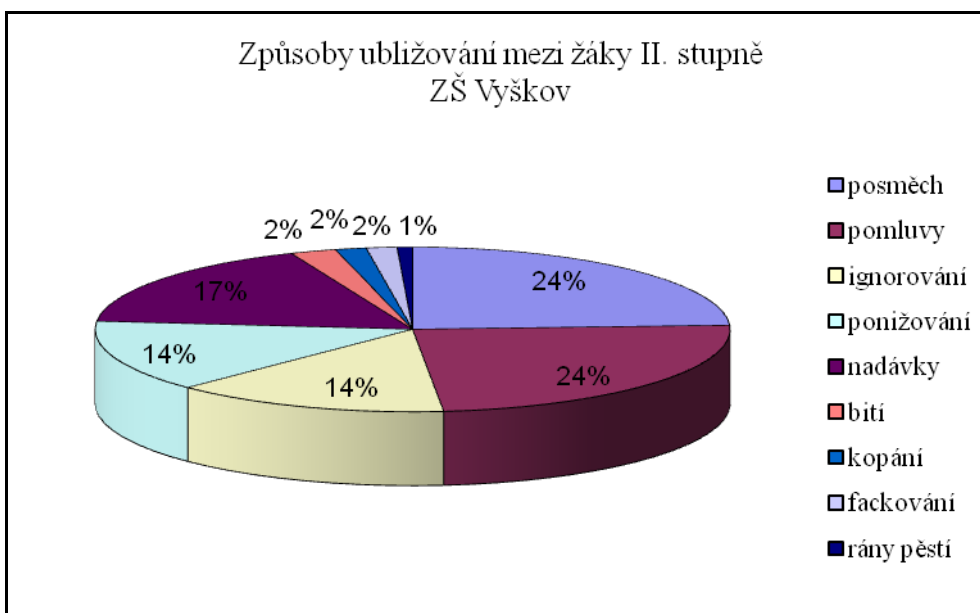

Graf č. 9: Šikanování chlapci

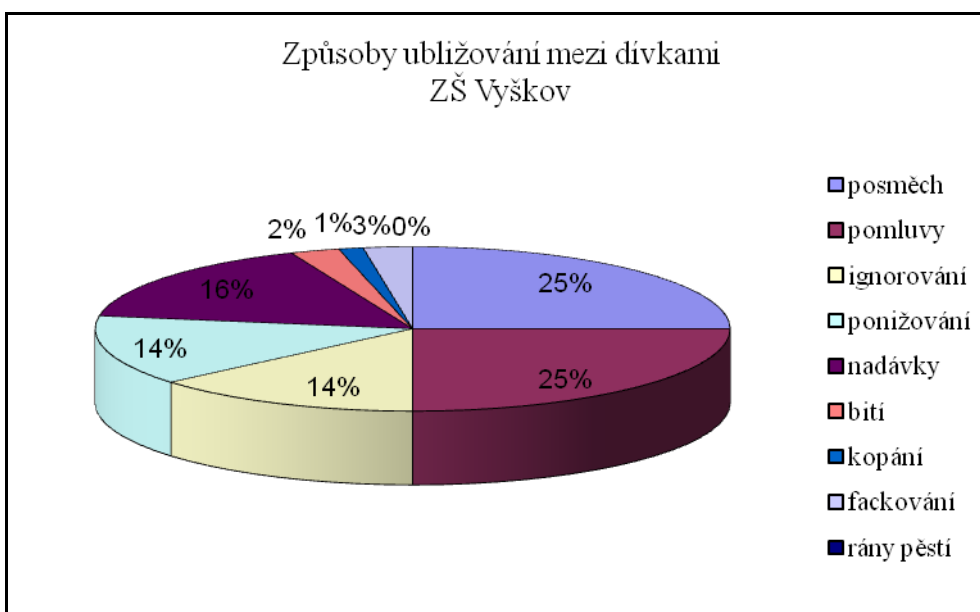
Graf č. 7 dokazuje existenci šikany u žáků druhého stupně základní školy Vyškov, kde průzkum probíhal a to následujícím způsobem: 12% žáků 6. až 9. tříd odpovědělo, že je či bylo šikanováno a celým 88% žákům nikdo neublížoval. Podle pohlaví žáků (grafy č. 8, 9) jsou výsledky průzkumu pozoruhodné: 13% dívek je či bylo šikanováno, ale chlapců o 3% méně (tedy 10%).

Graf č. 10: Způsoby ubližování mezi žáky II. stupně ZŠ Vyškov

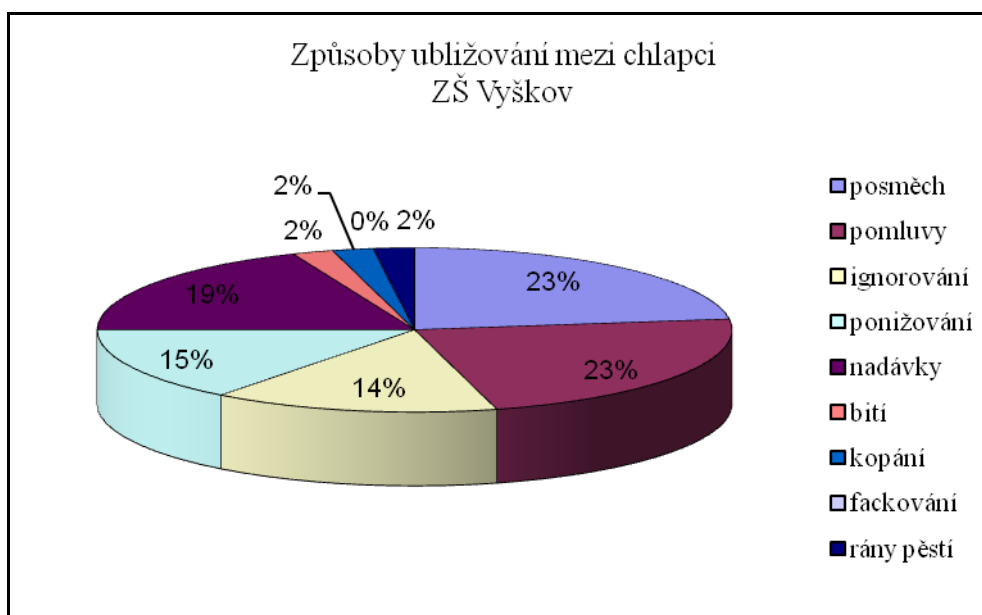

Způsoby ubližování mezi žáky znázorňuje graf č. 10. Dle odpovědí žáků jsou nejčastějšími způsoby ubližování posměch a pomluvy s 24%, pomyslné druhé místo obsadily nadávky 17% a „třetí příčku“ získalo ignorování a ponižování se 14%. Fyzické útoky na osoby žáků jsou nevýrazné – bití, kopání, fackování a rány pěstí 2%.

Graf č. 11: Způsoby ubližování mezi dívkami

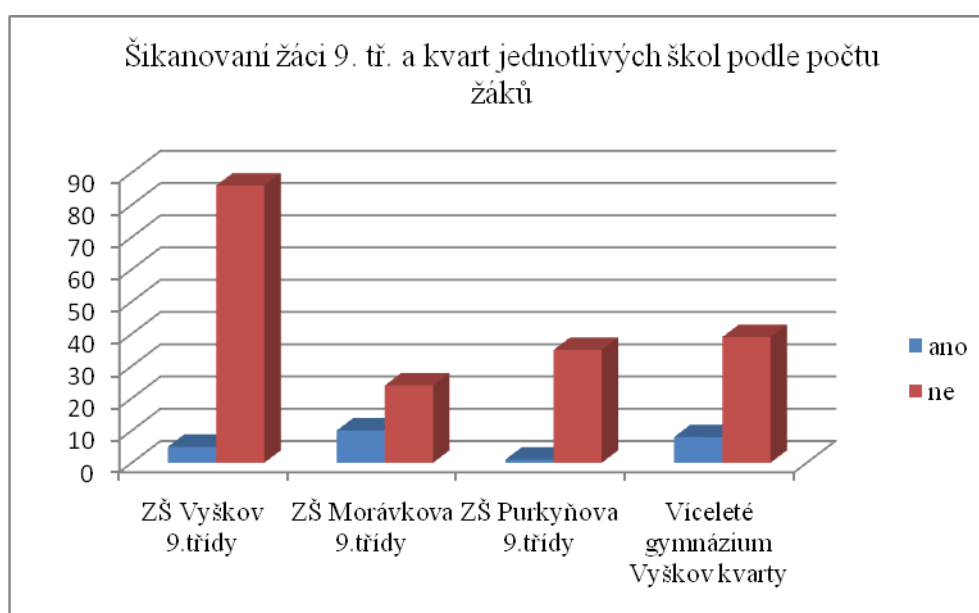

Graf č. 12: Způsoby ubližování mezi chlapci

Pomluvy a posměch tvoří u dívek 50% a u chlapců 46%. Nadávky převažují u chlapců v 19%, u dívek v 16%. Ignorování a ponižování tvoří jak u dívek, tak i u chlapců minimální rozdíly. U dívek je to 14% (celkem 28%), u chlapců je to 15% a 14% (celkem 29%). Fyzické způsoby ubližování dívek i chlapců jsou totožné (6%) ovšem liší se samotnými útoky- grafy č. 11 a 12.

Graf č. 13: Šikanování žáci 9. tříd a kvart jednotlivých škol

Sloupcový graf č. 13 znázorňuje výskyt šikany mezi 9. třídami a kvartami jednotlivých škol podle počtu žáků. Procentuální podíly šikanovaných žáků 9. tříd a kvart jednotlivých škol jsou zachyceny ve výšečových grafech č. 14 – č. 17.

Výšečové grafy udávají, že 29% žáků 9. tř. ZŠ Morávková, 17% žáků kvart víceletého gymnázia Vyškov, 5% žáků 9. tř. ZŠ Vyškov a 3% žáků 9. tř. ZŠ Purkyňova na vlastní kůži pocítilo šikanování.

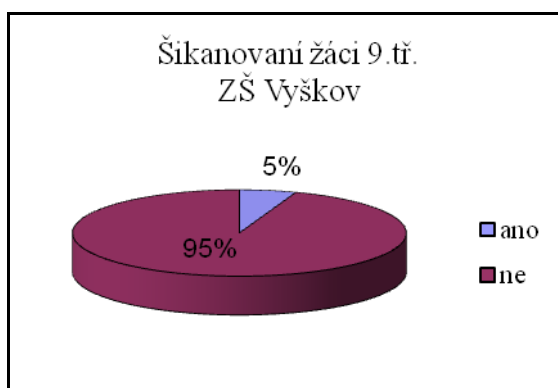
Graf č. 14: Šikanování žáci 9. tř.
ZŠ Morávková

Graf č. 15: Šikanování žáci kvart
Víceletého gymnázia Vyškov

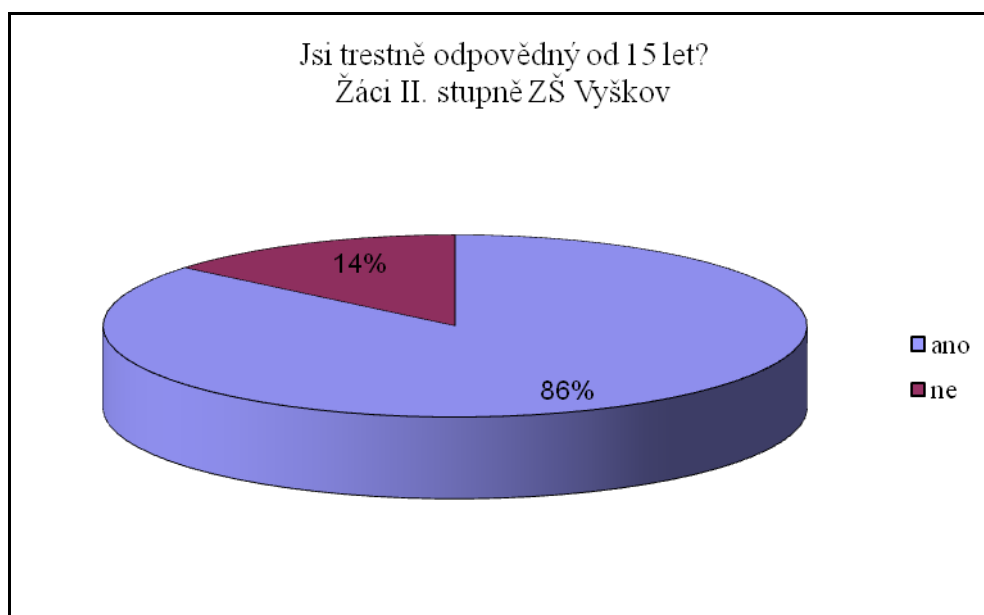
Graf č. 16: Šikanování žáci 9. tř.
ZŠ Vyškov

Graf č. 17: Šikanování žáci 9. tř.
ZŠ Purkyňova

Graf č. 18: Trestní odpovědnost žáků II. stupně ZŠ Vyškov

Výsledky grafu č. 18 jasně říkají, že žáci II. stupně ZŠ Vyškov jsou dostatečně informováni o trestní odpovědnosti za své jednání a chování dovršení 15 roku. 86% žáků ví, že mohou být za své protiprávní jednání a chování trestně odpovědní, pouze 14% si myslí, že za ně bude potrestán někdo jiný. Rozdíly v odpovědích dívek a chlapců jsou minimální (viz graf č. 19, 20).

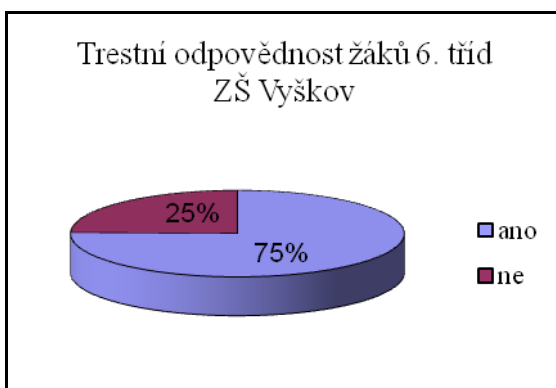
Graf č. 19: Trestní odpovědnost dívky

Graf č. 20: Trestní odpovědnost chlapci

Graf č. 21: Trestní odpovědnost žáků 6. tříd

Graf č. 22: Trestní odpovědnost žáků 7. tříd

Graf č. 23: Trestní odpovědnost žáků 8. tříd

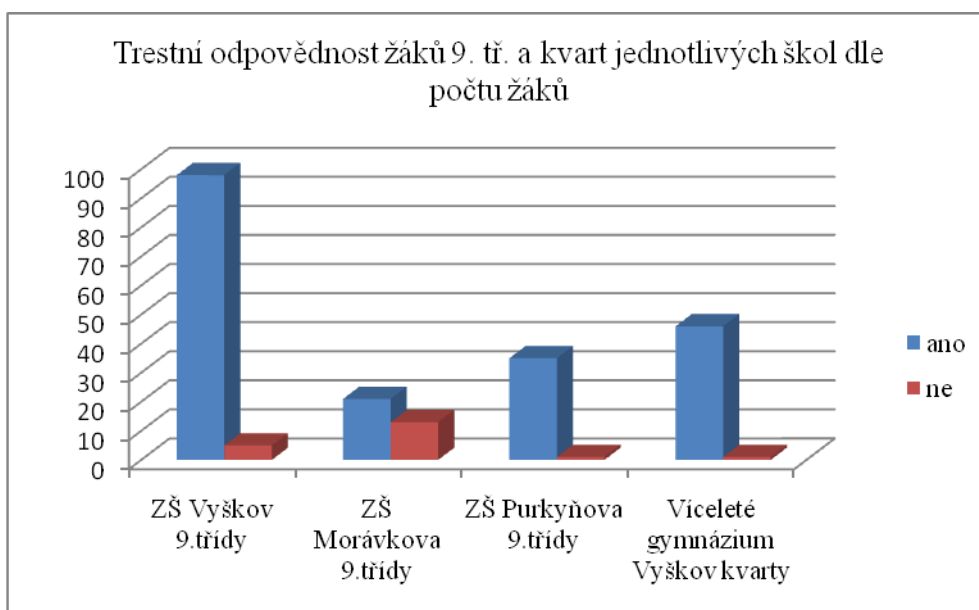

Graf č. 24: Trestní odpovědnost žáků 9. tříd

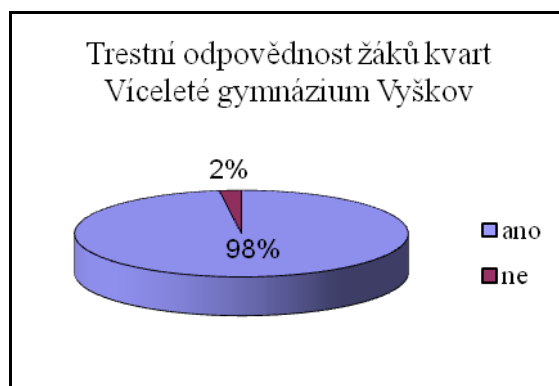
Grafy č. 21 - 24 zachycují odpovědi žáků jednotlivých tříd II. stupně ZŠ Vyškov na otázku číslo 30 „Jsi trestně odpovědný od 15 let?“. Grafy, které jsou umístěné vedle sebe, pro lepší porovnání říkají, že v 6. třídách je pouze 25% žáků, kteří nevědí, že jsou za své protiprávní jednání a chování od 15 rok trestně odpovědní. V 7. třídách je to 23% žáků, v 8. třídách 14% žáků a v 9. třídách už jen pouhých 5%, což svědčí o dostatečné informovanosti žáků ze strany pedagogů v hodinách občanské a rodinné výchovy.

Graf č. 25: Trestní odpovědnost žáků 9. tříd a kvart jednotlivých škol

Sloupcový graf č. 25 znázorňuje trestní odpovědnost žáků 9. tříd průzkumových škol a kvart víceletého gymnázia ve Vyškově podle počtu žáků. Grafy č. 26 -29 udávají právní vědomí žáků 9. tříd základních škol a kvart víceletého gymnázia Vyškov. Největší právní vědomí o trestní odpovědnosti za své jednání a chování od 15 roku žáka mají žáci kvart víceletého gymnázia Vyškov zastoupené 98%. Minimální rozdíl 1%, tedy 97% mají žáci ZŠ Purkyňova, 95% žáci ZŠ Vyškov a nejhůře dopadli žáci ZŠ Morávková s 62%.

Graf č. 26: Trestní odpovědnost kvart
Víceletého gymnázia Vyškov

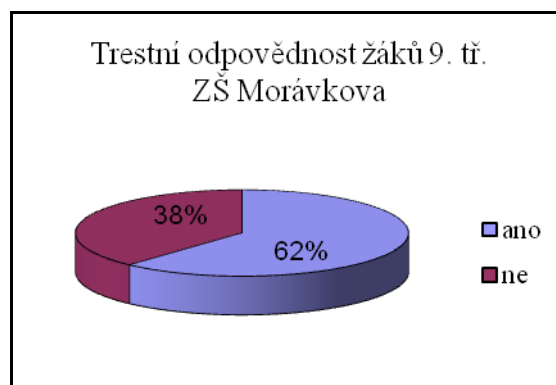
Graf č. 27: Trestní odpovědnost žáků
9. tř. ZŠ Purkyňova

Graf č. 28: Trestní odpovědnost žáků
9.tř ZŠ Vyškov

Graf č. 29: Trestní odpovědnost žáků
9. tř. ZŠ Morávková

4.4 Závěrečné vyhodnocení průzkumu a hypotéz

Na dotazník odpovídalo celkem 461 žáků druhého stupně základních škol ZŠ Vyškov, ZŠ Morávková, ZŠ Purkyňova a víceletého gymnázia ve Vyškově. Z několika faktorů, které se podílí na vzniku šikany je rodinné zázemí žáků a zájem rodičů o jejich využití volný čas. 69% dotazovaných žáků druhého stupně ZŠ Vyškov pochází z úplných rodin. Rodiny, kde žije pouze matka či otec s dítětem po rozvodu tvoří 27%. Nesmím opomenout 4% rodin, které jsou neúplné především z důvodu úmrtí jednoho z rodičů. Celkem 74% chlapců pochází z úplných rodin a dívek jen 65%. O volný čas žáků se rodiče zajímají každodenně v 51%, což je dle mého názoru nedostačující. Dvakrát či třikrát do týdne projeví zájem o své ratolesti 42% rodičů, ale najdou se i tací rodičové 7%, kteří svůj zájem o volný čas dítěte nejeví téměř nikdy

a dítě si žije a využívá volný čas po svém. Zájem rodičů o volný čas je soustředěn v 52% na chlapce a 58% na dívky.

Šikanování na vlastní kůži pocítilo či pociťuje 12% žáků druhého stupně ZŠ Vyškov. Celých 88 % žáků nebylo šikanováno. Nejvíce bylo z celkového počtu dívek druhého stupně, šikanováno 13%, chlapců pouze o 3% méně tedy 10%. Šikanování mezi žáky 9. tříd jednotlivých základních škol a víceletého gymnázia Vyškov přineslo zajímavé výsledky. Ublížováno bylo 29 % žáků 9. tř. ZŠ Morávková, 17% žáků kvart víceletého gymnázia Vyškov, 5% žáků 9. tř. ZŠ Vyškov a 3% žáků 9. tř. ZŠ Purkyňova.

K nejčastějším způsobům ubližování žáků druhého stupně ZŠ Vyškov patří posměch, pomluvy a nadávky, které tvoří 65%. Nedá se opomenout ani ignorování a ponižování důstojnosti žáka. Tyto způsoby ubližování tvoří mezi žáky 28%. Samotná fyzická šikana – rány pěsti, kopání, fackování a bití zaujímají jen 7 %. U dívek i chlapců jsou zanedbatelné rozdíly ve způsobech ubližování, jako jsou posměch, pomluvy, nadávky, ignorování a ponižování. Fyzické ubližování má minimální rozdíl.

Pro každodenní život žáka je nezbytná znalost právního vědomí. Žák po dovršení 15 roku života nese za své jednání a chování trestně právní odpovědnost. 14% dotazovaných žáků ZŠ Vyškov neví, kdo je za jejich trestně právní jednání a chování odpovědný. 86% žáků ví, že po dovršení 15 let jsou sami trestně právně odpovědní. Rozdíly v odpovědích chlapců a dívek jsou zanedbatelné. Zanedbatelné nejsou ovšem rozdíly v právním vědomí žáků jednotlivých tříd druhého stupně ZŠ Vyškov. Rozdíly jsou dány věkovými odlišnostmi žáků. Žáci 6. tříd mají nejnižší právní vědomí, protože 25% žáků neví o trestní odpovědnosti za své protiprávní jednání a chování. Největší právní vědomí o trestní odpovědnosti mají žáci devátých tříd, celkem 95%. Nejlépe při srovnání právního vědomí žáků jednotlivých 9. tříd a kvart gymnázia dopadli žáci kvart gymnázia ve Vyškově 98% a nejhůře žáci ZŠ Morávková s 62%.

Vyhodnocení hypotéz

Hypotéza č. 1

Chlapci šikanují více než dívky.

Výzkumy, které byly u nás v praxi provedeny, ukazují, že u dívek je výskyt šikany nižší než u chlapců. Z jiných výzkumů, které pocházejí ze Skandinávie, i u nás vyplývá, že české dívky šikanují třikrát častěji než dívky norské a švédské, přesto jsem pro stanovení svoji hypotézy bral v úvahu to, že chlapci jsou v tomto období fyzicky zdatnější než dívky. Mají více energie, kterou se snaží prostřednictvím agrese vybit jakýmkoliv způsobem. Většinou si najdou nějakého obětího beránka. Zjištěné výsledky znázorněné v grafu č. 8 a 9 říkají, že bylo nebo je ubližováno 13% dívek a 10% chlapců. 87% dívek a 90% chlapců šikanu na vlastní kůži nepocítilo. Chlapci šikanují méně než dívky.

Hypotéza nebyla potvrzena, byla falzifikována.

Hypotéza č. 2

Mezi žáky ZŠ Vyškov převažuje psychická šikana.

K vyslovení této hypotézy mě vedly následující kroky. V době vykonávání praxe na ZŠ Vyškov jsem se přesvědčil, že způsoby ubližování některých žáků ke svým spolužákům jsou velmi rafinované, pravidelné, na první pohled neviditelné a pro oběť velmi zákeřné. Fyzické útoky jsou lépe pro pedagogy postřehnutelné, proto i častěji řešitelné. Způsoby ubližování mezi žáky druhého stupně ZŠ Vyškov jsou znázorněny v grafu č. 10 a z něho vyplývá, že pouhých 7% tvoří fyzická šikana – bití, rány pěstí, kopání a fackování a v 93% převládá šikana psychická – posměch, pomluvy, nadávky, ignorování, ponižování.

Hypotéza byla potvrzena, verifikována.

Hypotéza č. 3

9. třídy ZŠ Vyškov mají nejnižší procento šikanovaných žáků.

Na základě získaných informací od pedagogů, zejména třídních učitelů, kteří provádí diagnostiku klimatu třídy, sociometrické šetření, pracují s třídními kolektivy tak, aby docházelo k jejich nejlépe možnému stmelení, odesílají žáky s výukovými obtížemi do pedagogicko – psychologických poraden a připravují pro ně zájmové kroužky domnívám, že taková práce by měla přinést úspěchy v podobě co nejmenšího počtu šikanovaných žáků v 9. třídách při porovnání s jinými školami. Výsledky, které potvrdí nebo vyvrátí moji hypotézu, jsou znázorněny v grafech č. 14 - 16. Čísla v grafech udávají, že nejnižší procento šikanovaných žáků 9. tříd má základní škola ZŠ Purkyňova 3%, žáci 9. tříd ZŠ Vyškov pocítili šikanu na vlastní kůži v 5%, což je minimální rozdíl.

Hypotéza nebyla potvrzena, byla falzifikována.

Hypotéza č. 4

70% žáků 6. – 9. tříd ZŠ Vyškov si je vědomo, že nese trestní odpovědnost za své jednání a chování.

V roce 2008 jsem v rámci své praxe na ZŠ Vyškov provedl přednášky o trestní odpovědnosti pro žáky 8. a 9. tříd. Jelikož tyto přednášky neabsolvovali žáci 6. a 7. tříd, stanovil jsem hypotézu, že 70% žáků všech žáků druhého stupně si bude vědomo, že nese trestní odpovědnost za své jednání a chování. Graf č. 18 zachycuje potřebné výsledky k dané hypotéze 86% všech žáků druhého stupně základní školy Vyškov si je vědomo, že po dovršení 15 roku jsou trestně odpovědní za své jednání a chování.

Hypotéza byla potvrzena, verifikována.

Hypotéza č. 5

Čím vyšší ročník, tím větší vědomí žáků o trestní odpovědnosti.

Ve školním vzdělávacím programu základní školy ZŠ Vyškov je tato problematika zařazena do hodin rodinné a občanské výchovy pro žáky osmých a devátých tříd. Žáci nižších ročníků druhého stupně mohou informace o dané problematice získat od rodičů, kamarádů či z internetu, proto se domnívám, že hypotéza, kterou jsem vyslovil, bude potvrzena. O tom nás přesvědčí grafy čísel 21, 22, 23 a 24. Čísla v grafech udávají, že v 6. třídách je pouze 25% žáků, kteří nevědí, že jsou za své protiprávní jednání a chování od 15 rok trestně odpovědní. V 7. třídách je to 23% žáků, v 8. třídách 14% žáků a v 9. třídách už jen pouhých 5%, což potvrzuje moji hypotézu.

Hypotéza byla potvrzena, verifikována.

Hypotéza č. 6

Žáci kvart gymnázia Vyškov mají nejvyšší právní vědomí o trestní odpovědnosti.

Pro stanovení této hypotézu jsem se rozhodl proto, že na víceletém gymnáziu Vyškov jsou žáci vybraní z celého regionu Vyškovska. Přirozená inteligence a způsob vzdělávání klade vyšší nároky na jejich vědomosti. Žáci, kteří nejsou přijeti na víceleté gymnázium, mohou studovat na ostatních základních školách s různým zaměřením. Potřebné výsledky průzkumu jsou shrnuty v grafech číslo 26, 27, 28 a 29. Tato čísla ukazují, že nejvyšší právní vědomí o trestní odpovědnosti za své jednání a chování od 15 roku žaka mají právě žáci kvart víceletého gymnázia zastoupené 98%. Minimální rozdíl 1%, tedy 97% mají žáci ZŠ Purkyňova, 95% žáci ZŠ Vyškov a nejhůře dopadli žáci ZŠ Morávková s 62%.

Hypotéza byla potvrzena, verifikována.

Závěr

Šikana je nebezpečný projev patologického chování, který je v současné době, nejen ze strany rodičů, ale i učitelů považován za něco naprosto normálního. Dokáže být velmi zákeřná, protože ne vždy, jsou viditelné její následky. Vnáší mezi děti strach, úzkost napětí a stres, což se může projevit zhoršenými dosaženými výsledky i psychickým stavem. Psychické potíže si oběti šikanování mohou nést po celý život.

Proto je důležité ji nepřehlížet, ale věnovat velkou pozornost. Pedagogové, preventisté, výchovní poradci, pracovníci pedagogicko – psychologických poraden i rodiče by k ní měli změnit přístup. Aby dokázali šikanu rozpoznat, zvládat, správně řešit a značně omezit, je nezbytné ve třídách dobře naslouchat, bedlivě pozorovat chování třídních kolektivů a absolvovat řady různých seminářů, přednášek, školení a speciálních programů.

Je nutné pochopit celou podstatu šikany, její aktéry, principy, projevy a příčiny, ale také postupy vyšetřování a metody, které umožňují šikanu odhalit, zmírnit či odstranit. Snažil jsem se šikaně porozumět a nalézt možné cesty řešení. Narazil jsem na překážky jak v rodinné, tak i v školní výchově.

V rodině to byly nedostatky, které pramení v nedostatečném zájmu a péči rodičů o své potomky. Rodiče nemají čas s dětmi trávit volný čas, věnovat jim patřičnou pozornost, něhu a lásku. Neučí je vzájemně si pomáhat a respektovat se. Proto děti neznají a neuznávají mravní i morální hodnoty.

Školní nedostatky, dle mého názoru, pramení z neadekvátního přístupu některých pedagogů, kteří si šikanu nepřipouští, přehlíží ji a neřeší. Jejich přístupy jsou amatérské a v mnoha případech nadělají více škody než užitku. Kdyby šikanu nepřehlíželi a dodržovali stanovené postupy krizových scénářů, třeba by stoupla jejich prestiž a stali by se profesionály ve vzdělání i výchově.

Diplomová práce představuje ucelený pohled na problematiku šikany na základních školách, včetně postupů řešení, metod prevence, preventivních programů a zpracovaných výsledků průzkumu.

Předpokladem dosažení úspěchu v boji se šikanou je především komplexní přístup. Proto je povinností nás všech, bez rozdílu pohlaví věku a povolání včasná prevence šikany a pomoc obětem šikanování.

Resumé

Diplomová práce pojednává o závažném patologickém jevu zvaný šikana. Vyskytuje se v našich školách stále častěji. Žádná škola v současnosti není proti ní imunní. Aktuální nutností je výrazně omezit tento problematický jev, bojovat proti němu zejména důslednou prevencí.

Práce je členěna na část teoretickou a praktickou s vlastním průzkumem. Teoretická část obsahuje tři kapitoly. První kapitola je věnována minulosti i současnosti šikany. Přes vymezení pojmu šikana, historii a šikanu v jiných zemích se dostávám k novému fenoménu škol- kyberšikaně. Nastiňuji její odlišnosti od šikany tradiční a zdůrazňuji její nebezpečnost. Dále shrnuji obecně teoretické poznatky o šikaně, objasňuji její podstatu, rysy, příčiny, podmínky, jednotlivá stádia, charakteristiky oběti a agresora, ale i postupy a metody řešení. Druhá kapitola nabízí způsoby prevence jak v obecné rovině, tak i v rovině praktické, přímo pro skupiny žáků druhého stupně základních škol. Poslední kapitola je zaměřena na šikanu z právního hlediska.

Praktická část, kapitola číslo čtyři, je zaměřena na vlastní průzkum rozšíření šikany na základní škole Vyškov. Pro srovnání výsledků průzkumu v devátých třídách bylo nezbytné průzkum provést i na ZŠ Morávková, ZŠ Purkyňova i víceletém gymnázium ve Vyškově. Cílem průzkumu je prokázat existence šikany, zaměřit se na způsoby ubližování mezi žáky jednotlivých ročníků II. stupně a v závěrečné fázi srovnat výsledky šikanování a trestní odpovědnosti žáků 9. tříd ZŠ Vyškov s devátými třídami průzkumových vyškovských škol. Údaje od žáků byly získány za pomoci anonymního dotazníku Michala Koláře. Výsledky průzkumu byly zpracovány do tabulek a grafů pomocí, kterých jsem mohl stanovené hypotézy potvrdit či vyvrátit.

Smyslem celé práce je poukázat na současný stav šikanování a násilí mezi dětmi ve školách. Stanovit nejlepší způsoby prevence, které by šikaně předcházely a rozvinutou šikanu řešily, neboť každé dítě má právo žít v bezpečí a svobodě a ne jít do školy s pocitem strachu a hrůzy.

Anotace

Diplomová práce se zabývá problematikou šikany u žáků druhého stupně základní školy ZŠ Vyškov. Podle výzkumů neustále dochází k nárůstu počtu šikanovaných dětí. Převážná část škol není připravena šikanování řešit. Důvody mohou být různorodé. Malá informovanost rodičů žáků a veřejnosti, nedostačující vzdělání učitelů v oblasti šikany či jejich nezájem tuto problematiku řešit.

Klíčová slova

Šikana, násilí, agresor, oběť, pedagog, rodiče, prevence šikany, průzkum, dotazník.

Annotation

This thesis deals with the problem of bullying among pupils in the elementary school in Vyškov. According to research there is still an increase in the number of bullying children. The most of schools is not prepared to solve the bullying. Reasons can be varied. Little awareness of parents of pupils and the public, inadequate training of teachers in the field of bullying, or their indifference to solve these problems.

Keywords

Bullying, violence, aggressor, victim, parents, pedagogue, prevention of bullying, research, questionnaire.

Seznam použité literatury

Legislativa

1. *Zákon č. 561/2004 Sb. (školský zákon)*
2. *Zákon č. 218/2003 Sb. (Zákon o soudnictví ve věcech mládeže)*
3. *Zákon č. 40/2009 Sb. (trestní zákoník)*
4. *Zákon č. 306/2009 Sb. (trestní řád)*
5. *Narižení vlády 108/1994*
6. *Metodický pokyn ministra školství mládeže a tělovýchovy k prevenci a řešení šikanování mezi žáky škol a školských zařízení, č.j. 28 275/2000-22.*
7. *Metodický pokyn ministra školství, mládeže a tělovýchovy k prevenci sociálně patologických jevů u dětí a mládeže, č.j. 14 514/2000-51*
8. *Metodický pokyn MŠMT ČR k prevenci a řešení šikanování mezi žáky škol a školských zařízení č. j. 24 246/2008-6*
9. *Pracovní řád pro zaměstnance škol a školských zařízení č.j. 14269/2001-26*
10. *Školní program proti šikanování*

Literatura

11. BENDL, S. *Prevence a řešení šikany ve škole*. Praha: ISV, 2003, 197 s. ISBN 80-86642-08
12. BOURCET, S – GRAVILLONOVÁ, I. *Šikana ve škole, na ulici, doma*. 1. vyd. Praha: Albatros, 2006, 71 s. ISBN 80-00-01552-8
13. ELLIOT, M. *Jak ochránit své dítě*. 3. vyd. Praha: Portál, 2000, 153 s. ISBN 80-7178-419-2
14. ERB, H. H. *Násilí ve škole a jak mu čelit*. 1. vyd. Praha: Amulet, 2000, 126 s. ISBN 80-86299-22-8
15. FONTANA, D. *Psychologie ve školní praxi*. Praha: Portál, 1997, 383 s. ISBN 80-7178-6268

16. JEDLIČKA, R. – KOŤA, J. *Aktuální problémy výchovy. Analýza a prevence sociálně patologických jevů u dětí a mládeže*. 1. vyd. Praha: Karolinum, 1998, ISBN 80-178-555-8
17. KLIMEŠ, L. *Slovník cizích slov*. 6. vyd. Praha: SPN, 2002, ISBN 80-7235-023-4
18. KOLÁŘ, M. *Bolest šikanování*. 1. vyd. Praha: Portál, 2001, 255 s. ISBN 80-7178-513-X
19. KOLÁŘ, M. *Skrytý svět šikanování ve školách: Příčiny, diagnostika a praktická pomoc*. 1. vyd. Praha: Portál, 1997, 127 s. ISBN 80-7178-123-1.
20. LANGOVÁ, M., VACÍNOVÁ, M. *Jak se to chováš?*. 1. vyd. Praha: Empatie, 1994, 83 s. ISBN 80-901618-5-5
21. LOVASOVÁ, L. *Šikana*. Praha: Vzdělávací institut ochrany dětí, 2006, 38 s. ISBN 80-86991-65-2
22. MATĚJČEK, Z. *Co děti nejvíce potřebují*. 3. vyd. Praha: Portál, 2003, 108 s. ISBN 80-7178-853-8
23. NOVÁK, T. *Sám proti agresí*. 1. vyd. Praha: Grada, 1996, 123 s. ISBN 80-7169-253-0
24. PARRY, J., CARRINGTON, G. *Čelíme šikanování. Sborník metod*. Praha: IPPP ČR, 1997, 114 s. (překlad z angličtiny)
25. ŘÍČAN, P. *Agresivita a šikana mezi dětmi: Jak dát dětem ve škole pocit bezpečí*. vyd. Praha: Portál, 1995, 95 s. ISBN 80-7178-049-9.
26. VÁGNEROVÁ, M. *Psychopatologie pro pomáhající profese*. Praha: Portál, 2004, 870 s. ISBN 80-7178-802-3

27. VANÍČKOVÁ, E. *Násilí v rodině*. 1. vyd. Praha: Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR, 1995, 64 s. ISBN 80-7184-008-4.

Časopisy

28. DOUBRAVA, L. Šikana: jen na pětině škol, jsou učitelé vzdělávání specialisty. *Učitelské noviny*, 2007, roč. 110., č. 28, s. 10-11
29. DOUBRAVA, L. Šikanu musí řešit celá sborovna. *Učitelské noviny*, 2007, roč. 110., č. 10, s. 12-13
30. FOJTÍKOVÁ, Z. *Nebezpečná epidemie. Cyklus o šikaně s Dr. Kolářem*. *Rodina a škola*, 2000, č. 3, 4, 5, 10, 11, 12
31. KOLÁŘ, M. *Omyly kolem šikanování*. *Moderní vyučování*, 1997, č. 9, s. 4-6
32. KOLÁŘ, M. *Vnitřní stádia šikanování*. *Mládež a společnost*, 1996, č. 2, s. 3-15
33. PŘÍHODA, P. *Systematická psychotraumatizace ve skupině*. *Spektrum psychoterapie*, 1989, roč. 4., čís. 3., s. 4-14

Internetové zdroje

34. www.ceskaskola.cz
35. www.detskaprava.cz
36. www.minimalizacesikany.cz
37. www.msmt.cz
38. www.poradenskecentrum.cz
39. www.sikana.cz
40. www.sikana.org
41. www.skolavpraxi.cz

Přílohy

Seznam příloh

- č. 1. Výčet příkladů, které mohou přiblížit, co je to vlastně šikanování
- č. 2. Přímé a nepřímé znaky šikanování
- č. 3. Varovné signály pro rodiče
- č. 4. Informační leták pro rodiče
- č. 5. Dotazník použitý k průzkumu
- č. 6. Tabulky k průzkumu

Příloha č. 1 Výčet příkladů, které mohou přiblížit, co je to vlastně šikanování

Fyzická agrese a používání zbraní

- Oběť je agresory věšena na lustr, na skobu, a to až do ztráty vědomí a vyznačení strangulační
- rýhy na krku.
- Je škrcena kabelem, provazem, šálou, páskem, a to až do ztráty vědomí a vyznačení strangulační rýhy na krku, nebo „jen“ do „zmodrání“ obličeje a dušení.
- Agresoři oběti svážou ruce, na hlavu jí navléknou igelitový pytlík a pozorují, jak se zmítá.
- Oběť je dušena polštářem, nebo ručníkem, agresoři měří čas, jak dlouho vydrží nedýchat.
- Agresoři se zcela vážně pokoušejí oběť vyhodit z okna, z mostu apod.
- Předstírají, že chtějí oběť vyhodit z okna, přes zábradlí ve škole apod. (vystrčí oběť z okna ven.
- vyšším poschodí a drží ji za nohy).
- Oběť mučí a „vynervují“ ji až k jejímu sebezničujícímu úniku (např. ke skoku z okna v prvním poschodí. Následkem je např. zlomená noha a potlučení).
- Oběť bodnou nožem do nohy, nebo do hýždě, např. žiletkou naříznou ušní boltec.
- Oběti vrážejí špendlíky do hýždí, případně bodají špendlíky nebo kružítko do jiných částí těla až teče krev, házejí šipkami na živý terč, nebo oběť bolestivě píchají tužkou.
- Oběť je vysvlečena do naha a bita různými předměty, případně se jí agresoři vysmívají.
- Agresoři střílejí vzduchovou pistolí broky do těla oběti.
- Obtiskují oběti na hřbet ruky nebo do dlaně rozžhavené šroubové matky nebo drát, případně k tomu používají zápalky.
- Oběť je mlácena kabelem, speciálním obuškem, tyčí, páskem apod. přes záda, paty nebo jiné části těla.
- Je vystavena hromadnému kopání.

- Oběť je vystavena hromadnému anonymnímu bití (tzv. deka). Při hromadném bití například
- agresori vydají příkaz postavit se ke zdi a poté svou oběť surově zbijí.
- Několik obětí je agresory donuceno, aby se navzájem praly (tzv. gladiátorské hry).
- Oběť je vystavena fackování, případně pohlavkování, ranám dlaní do týla apod.
- Na oběť je položena deska školní lavice a na desku si stoupnou agresori v co největším počtu.
- Oběť je chycena za nohy a roztahována, dokud neudělá, co je agresory požadováno.
- Jsou jí stříhány vlasy, popřípadě opalovány.
- Oběť je držena na zádech, agresori jí odhalí břicho a házejí kovovou mincí na pupek, případně
- otevřenou dlaní nebo hranou ruky bouchají oběť do břicha.
- Pokud oběť agresorovi vzdoruje, je zezadu chycena za krk a přiražena hlavou k lavici, případně chycena kolem těla a hozena na lavici.
- Je svazována provazem, pouty, řetízky apod., případně znehybněna silným obětím kolem rukou a těla agresory, kteří se pak posmívají její bezmocnosti.
- Agresor při vyučování maluje propisovačkou oběti na krk, případně pomaluje obličej oběti fixem.
- Agresor nalepí oběti bonbon nebo žvýkačku do vlasů, vylije limonádu nebo jinou tekutinu za krk, vysype předměty za košili apod.
- Je vystavena výhrůžnému a obtěžujícímu pohybování rukou a hýbání prsty před obličejem a čechrání vlasů.

Slovní agrese a zastrašování zbraněmi

- Oběti je vyhrožováno zabitím (zastřelením, oběšením, umlácením, přehozením přes zábradlí, hozením do výtahové šachty atd.)
- Oběti je vyhrožováno mučením.
- Oběti je vyhrožováno nepřímou, anonymně, po telefonu.
- Oběť je zastrašována zbraněmi: plynovou pistolí, vystřelovacím nožem, baseballovou pálkou, obuškem, břitvou, boxerem

- Oběti je nadáváno („Ty svině židovská... cikánská... Tlustý prase... smrdíš... apod.).
- Agresoři urážejí rodiče oběti.
- Vysmívají se slabostem a handicapům oběti.
- Vysmívají se neúspěchu, chybám a trápení oběti.
- Vtipkují na úkor oběti, mají ironické poznámky, zesměšňují ji a posmívají se jí.

Krádeže, ničení a manipulace s věcmi

- Agresoři berou oběti peníze, zabavují jí kapesné.
- Trhají a ničí oblečení oběti (např. propálení, rozříznutí apod.).
- Přivlastňují si různé věci oběti (plné penály, kalkulačky, další různé školní pomůcky, hodiny apod.)
- Trhají a ničí, případně odcizí oběti učebnice, sešity, kreslí na ně fašistické symboly, lámou oběti tužky, pera atd.
- Oběť je agresory donucena vydat svačinu, případně ji „půjčit“ a oni ji např. poplivají.
- Agresoři nalijí oběti do bot vodu.
- Ukradnou, případně schovají oběti legitimace (MHD, na vlak), lístky na oběd, peněženku s penzí, boty, aktovku atd.

Násilné a manipulativní příkazy

- Oběť je donucována pít moč, limonádu, do které bylo napliváno, jíst jídlo z podlahy apod.
- Je donucována klečet před agresory a prosit je o milost.
- Musí se uklonit při vstupu do třídy, říci „Dobrý den pánové“ a udělat nějaký směšný obličej.
- Oběti je agresory přikázáno chodit vždy a všude poslední, je jí zakázáno mluvit s kamarády.
- Je donucována tancovat, případně zpívat.
- Je donucována opakovat ponižující výroky, nacistické pozdravy a hesla.
- Je nucena nosit ponižující ceduli na svém těle.

- Oběť je donucována platit a odevzdávat agresorům svačiny, dávat cigarety apod.
- Je donucována platit agresorům „výkupné“ a „půjčovat“ výkupné a to i značné částky.
- Je donucována napovídat při písemných pracích, psát agresorům domácí úkoly a přepisovat sešity.
- Je donucována předvádět různé činnosti.
- Žák pověřený učitelem, aby hlídal kázeň, na příkaz agresora zapisuje na tabuli jméno oběti.

Zraňování izolací, oklikou a „uměleckými“ výtvary

- Spolužáci oběť ignorují, neodpovídají na její pozdrav, na prosbu nereagují, dělají, že neslyší.
- Když si přisedne ke stolu při obědě, všichni si štítivě odsednou jinam, atd.
- Oběť je pomlouvána, zlomyslně osočována, jsou na ni sváděna provinění, kterých se nedopustila.
- Agresoři zaplavují oběť přílivem „motáků“ s nadávkami, „básněmi“, kresbami, příběhy, pohádkami atd. Tzv. pohádky bývají někdy rafinované a velmi kruté, není neobvyklé, že nařizují oběti spáchání sebevraždy, aby všichni měli od ní pokoj.

Příloha č. 2 Přímé a nepřímé znaky šikanování

(citováno podle Metodického pokynu ministra školství, mládeže a tělovýchovy k prevenci a řešení šikanování mezi žáky škol a školských zařízení, č. j. 24 246/2008-6

Přímé znaky šikanování mohou být např.:

- Posměšné poznámky na adresu žáka, pokořující přezdívka, nadávky, ponižování, hrubé žerty na jeho účet. Rozhodujícím kritériem je, do jaké míry je daný žák konkrétní přezdívkou nebo "legrací" zranitelný.
- Kritika žáka, výtky na jeho adresu, zejména pronášené nepřátelským až nenávislným, nebo pohrdavým tónem.
- Nátlak na žáka, aby dával věcné nebo peněžní dary šikanujícímu nebo za něj platil.
- Příkazy, které žák dostává od jiných spolužáků, zejména pronášené panovačným tónem, a skutečnost, že se jim podřizuje.
- Nátlak na žáka k vykonávání nemorálních až trestných činů či k spoluúčasti na nich.
- Honění, strkání, šťouchání, rány, kopání, které třeba nejsou zvlášť silné, ale je nápadné, že je oběť neoplácí.
- Rvačky, v nichž jeden z účastníků je zřetelně slabší a snaží se uniknout.

Nepřímé (varovné) znaky šikanování mohou být např.:

- Žák je o přestávkách často osamocený, ostatní o něj nejeví zájem, nemá kamarády.
- Při týmových sportech bývá jedinec volen do mužstva mezi posledními. O přestávkách vyhledává blízkost učitelů.
- Má-li žák promluvit před třídou, je nejistý, ustrašený.
- Působí smutně, nešťastně, stísněně, mívá blízko k pláči.

- Stává se uzavřeným.
- Jeho školní prospěch se někdy náhle a nevysvětlitelně zhoršuje.
- Jeho věci jsou poškozené nebo znečištěné, případně rozházené.
- Zašpiněný nebo poškozený oděv.
- Stále postrádá nějaké své věci.
- Odmítá vysvětlit poškození a ztráty věcí nebo používá nepravděpodobné výmluvy.

Příloha č. 3 Varovné signály pro rodiče

Rodiče žáků by si měli všimnout především těchto možných příznaků šikanování:

- Za dítětem nepřicházejí domů spolužáci nebo jiní kamarádi.
- Dítě nemá kamaráda, s nímž by trávilo volný čas, s nímž by si telefonovalo apod.
- Dítě není zváno na návštěvu k jiným dětem.
- Nechuť jít ráno do školy (zvláště když dříve mělo dítě školu rádo).
- Dítě odkládá odchod z domova, případně je na něm možno při bedlivější pozornosti pozorovat strach.
- Ztráta chuti k jídlu.
- Dítě nechodí do školy a ze školy nejkratší cestou, případně střídá různé cesty, prosí dovoz či odvoz autem.
- Dítě chodí domů ze školy hladové (agresoři mu berou svačinu nebo peníze na svačinu).
- Usíná s pláčem, má neklidný spánek, křičí ze snu, např. "Nechte mě!"
- Dítě ztrácí zájem o učení a schopnost soustředit se na ně.
- Dítě bývá doma smutné či apatické nebo se objevují výkyvy nálad, zmínky o možné sebevraždě. Odmítá svěřit se s tím, co je trápí.
- Dítě žádá o peníze, přičemž udává nevěrohodné důvody (například opakovaně říká, že je ztratilo), případně doma krade peníze.
- Dítě nápadně často hlásí ztrátu osobních věcí.
- Dítě je neobvykle, nečekaně agresivní k sourozencům nebo jiným dětem, možná projevuje i zlobu vůči rodičům.
- Dítě si stěžuje na neurčité bolesti břicha nebo hlavy, možná ráno zvrací, snaží se zůstat doma. Své zdravotní obtíže může přehánět, případně i simulovat (manipulace s teploměrem apod.)

- Dítě se vyhýbá docházce do školy.
- Dítě se zdržuje doma víc, než mělo ve zvyku.

Příloha č. 4 Informační leták pro rodiče

ŠIKANOVÁNÍ: Co mohou dělat rodiče?

Co je to šikanování?

Za šikanování se považuje, když jeden nebo více spolužáků úmyslně, většinou opakovaně ubližují druhým.

V počátku se to děje nenápadně, prostřednictvím různých legrácek a "testíků" (strkání, nadávání, schovávání věcí apod.), případně odmítáním, přehlížením, zesměšňováním a pomlouváním. Později se otravování života obětem stupňuje a zdokonaluje. Nastupuje fyzické násilí (bití, krádeže a poškozování věcí).

Následky šikanování

Šikanování je vážná věc a v řadě případů bývá trestným činem. Utrpení dětí je nepředstavitelné a jeho následky na těle i na duši mohou nést po celý svůj život.

Jak dítě zachránit?

Rodičům doporučujeme využít alternativní postup, který reaguje podle toho, jak je konkrétní škola připravena šikanování řešit. Předpokladem, abyste to zvládli, je přečtení literatury pro rodiče /viz bod Co číst/.

V případě nejistoty se můžete obrátit na odborné pracoviště /viz bod Koho kontaktovat/.

Koho kontaktovat

Obrátit se můžete především na pedagogicko - psychologickou poradnu, která má školu na starost. Podle příslušného obvodu ji najdete v telefonním seznamu.

/Od roku 2000 začne postupně rozvíjet činnost poradna Společenství proti šikaně, která bude zaměřena speciálně na pomoc obětem šikanování a jejich rodičům.

Co číst

Kolář, M.: Skrytý svět šikanování ve školách. Portál, Praha 1997, 2000.

Kolář, M.: Bolest šikanování. Praha: Portál, 2001

Napsal Dr. Michal Kolář

Příloha č. 5 Dotazník použitý k průzkumu

Třída:

Jsi: chlapec – dívka

1. Máš ve třídě dobrého kamaráda?	ANO	NE
2. Patříš ve třídě do nějaké party?	ANO	NE
3. Jaké bylo tvoje poslední vysvědčení?	jedničky a dvojky (samé jedničky) několik trojek několik čtyřek jedna i více pětetek	
4. Jakou známku jsi dostal (a) na vysvědčení z chování?	jedničku dvojku trojku	
5. Byl(a) jsi svědkem toho, že je ubližováno tvému spolužákovi jinými spolužáky ze školy?	ANO	NE
6. Ublížoval nebo ubližuje někdo ze třídy tobě?	ANO	NE
7. Jak ti ubližují? (Stačí, když zaškrtněš, co se ti stalo, ale můžeš to popsat i vlastními slovy.)	ignorování – posměch – pomluvy – ponižování – nadávky – bití – kopání fackování – rány pěstí Jinak – jak?	
8. Zamysli se a napiš, jak často ti bylo ubližováno? téměř každý den	téměř každý týden asi jednou do měsíce	
9. Kde se to děje?	Ve třídě – na chodbě – v šatně – na WC – V jídelně – cestou do školy nebo ze školy v tělocvičně – na hřišti	
10. Ten, kdo ti ubližuje, je chlapec nebo dívka?	dívka	chlapec
Kolik je těch, kteří ti ubližují?	1	1
	2	2
	3	3
	Více než 3	více než 3

11. Ublížíje ti někdo ze školy?	ANO	NE
12. Jak ti ubližují?(Stačí, když zaškrtněš to, co se ti stalo, ale můžeš to popsat i vlastními slovy.)	ignorování – posměch – pomluvy – bití – ponižování – nadávky – fackování – rány pěstí – kopání Jinak – jak?	
13. Zamysli se a napiš, jak často ti bylo ubližováno?	téměř každý den téměř každý týden asi jednou do měsíce	
14. Kde se to dělo?	ve třídě – na chodbě – v šatně – na WC – v jídelně – cestou do školy nebo cestou ze školy – v tělocvičně – na hřišti	
15. Ten, kdo ti ubližuje, je chlapec nebo dívka?	dívka	chlapec
Kolik je těch, kteří ti ubližují?	1	1
	2	2
	3	3
	Více než 3	více než 3
16. Řekl(a) jsi o tom někomu?	ANO	NE
17. Pomohl ti ten, komu jsi to řekl(a)?	ANO	NE
18. Myslíš si, že je to dobrý nápad požádat o pomoc učitele?	ANO	NE
19. Byl potrestán ten, kdo ti ubližoval?	ANO	NE
20. Řekl(a) jsi o tom, že ti někdo ubližuje, rodičům?	ANO	NE
21. Kdo si myslíš, že by ti nejvíce pomohl a jak?		
-
22. Jsi sám (sama), komu ve třídě nebo ve škole ubližují?	ANO	NE
23. Zkusil(a) jsi se bránit?	ANO	NE
24. Jak si myslíš, že by měl být potrestán někdo, kdo ubližuje jinému?		
-

25. Ublížíje ti někdo z jiné školy? ANO NE
 Jak ti ubližují?
 Kolik jich je?
26. Jaké je tvé rodinné zázemí? rodina úplná
 rodiče jdou rozvedeni
 rodina je neúplná z jiného důvodu
27. Jak často se rodiče zajímají o dění ve škole? zajímají se každý den
 zajímají se občas
 nezajímají se téměř nikdy
28. Jak často se rodiče zajímají o tvůj volný čas? zajímají se každý den
 zajímají se občas
 nezajímají se téměř nikdy
29. Jak často se stýkáš s partou vrstevníků, kamarádů?
 stýkám se denně
 několikrát týdně
 stýkám se s partou jednou týdně i méně
30. Jsi trestně odpovědný od 15 let? ANO NE
31. Jsou za tvé chování a jednání trestně odpovědni i rodiče? ANO NE
32. Když ti někdo ubližuje, můžeš to sám nahlásit na policii? ANO NE

Příloha č. 6 Tabulky k průzkumu

Otázka č. 26

Jaké je tvoje rodinné zázemí?

ZŠ Vyškov

Chlapci	úplná	rozvedeni	neúplná z jiného důvodu
6.A	9	2	1
6.B	2	1	0
6.C	8	1	0
6.D	7	2	1
celkem	26	6	2

Dívky	úplná	rozvedeni	neúplná z jiného důvodu
6.A	7	3	0
6.B	12	2	0
6.C	7	1	1
6.D	7	3	0
celkem	33	9	1

Chlapci	úplná	rozvedeni	neúplná z jiného důvodu
7.A	14	1	0
7.B	5	0	0
7.C	8	2	0
7.D	7	2	0
celkem	34	5	0

Dívky	úplná	rozvedeni	neúplná z jiného důvodu
7.A	6	3	1
7.B	7	6	1
7.C	8	2	2
7.D	5	3	1
celkem	26	14	5

Chlapci	úplná	rozvedeni	neúplná z jiného důvodu
8.A	9	2	0
8.B	5	3	0
8.C	6	4	0
8.D	6	4	1
celkem	26	13	1

Dívky	úplná	rozvedeni	neúplná z jiného důvodu
8.A	5	0	0
8.B	10	6	0
8.C	4	4	2
8.D	4	5	0
celkem	23	15	2

Chlapci	úplná	rozvedeni	neúplná z jiného důvodu
9.A	12	3	1
9.B	0	1	0
9.C	5	4	0
9.D	4	1	1
9.E	8	3	1
celkem	29	12	3

Dívky	úplná	rozvedeni	neúplná z jiného důvodu
9.A	6	5	1
9.B	13	7	0
9.C	4	3	1
9.D	9	1	0
9.E	6	3	0
celkem	38	19	2

Chlapci	úplná	rozvedeni	neúplná z jiného důvodu
A	44	8	1
B	12	5	0
C,D,E	59	23	4
celkem	115	36	5

Dívky	úplná	rozvedeni	neúplná z jiného důvodu
A	24	11	2
B	42	21	1
C, D,E	54	25	7
celkem	120	57	10

Otázka č. 28

Jak často se zajímají rodiče o tvůj volný čas?

ZŠ Vyškov

Chlapci	každý den	občas	téměř nikdy
6.A	3	8	1
6.B	1	2	0
6.C	3	4	2
6.D	5	5	0
celkem	12	19	3

Dívky	každý den	občas	téměř nikdy
6.A	8	2	0
6.B	9	5	0
6.C	5	4	0
6.D	4	6	0
Celkem	26	17	0

Chlapci	každý den	občas	téměř nikdy
7.A	8	6	1
7.B	3	2	0
7.C	4	6	0
7.D	2	6	1
celkem	17	20	2

Dívky	každý den	občas	téměř nikdy
7.A	6	4	0
7.B	8	4	2
7.C	11	1	0
7.D	3	5	1
Součet	28	14	3

Chlapci	každý den	občas	téměř nikdy
8.A	6	3	2
8.B	6	2	0
8.C	7	2	1
8.D	3	8	0
celkem	22	15	3

Dívky	každý den	občas	téměř nikdy
8.A	4	1	0
8.B	11	4	1
8.C	6	3	1
8.D	4	4	1
celkem	25	12	3

Chlapci	každý den	občas	téměř nikdy
9.A	10	6	0
9.B	1	0	0
9.C	1	7	1
9.D	1	5	0
9.E	5	3	4
celkem	18	21	5

Dívky	každý den	občas	téměř nikdy
9.A	5	5	2
9.B	12	7	1
9.C	4	3	1
9.D	4	5	1
9.E	3	5	1
celkem	28	25	6

Chlapci	každý den	občas	téměř nikdy
A	27	23	4
B	11	6	0
C, D, E	31	46	8
celkem	69	75	12

Dívky	každý den	občas	téměř nikdy
A	23	12	2
B	40	20	4
C, D, E	44	36	6
celkem	107	68	12

Žáci	každý den	občas	téměř nikdy
chlapci	69	75	12
dívky	107	68	12
celkem	176	143	24

Otázka č. 6 Ublížíval nebo ubližuje někdo ze třídy tobě?

ZŠ Vyškov

třída	chlapci		Dívky		celkem	
	ano	ne	ano	ne	ano	Ne
6.A	2	10	1	9	3	19
6.B	1	2	5	9	6	11
6.C	3	6	4	5	7	11
6.D	4	6	2	8	6	14
celkem	10	24	12	31	22	55

třída	chlapci		Dívky		celkem	
	ano	ne	ano	ne	ano	Ne
7.A	0	15	1	9	1	24
7.B	0	5	1	13	1	18
7.C	0	10	3	9	3	19
7.D	0	9	0	9	0	18
celkem	0	39	5	40	5	79

třída	chlapci		Dívky		celkem	
	ano	ne	ano	ne	ano	Ne
8.A	1	10	0	5	1	15
8.B	0	8	1	15	1	23
8.C	2	8	2	8	4	16
8.D	1	10	2	7	3	17
celkem	4	36	5	35	9	71

třída	chlapci		Dívky		celkem	
	ano	ne	ano	ne	ano	Ne
9.A	1	15	0	12	1	15
9.B	1	0	3	17	4	17
9.C	0	8	0	9	0	17
9.D	0	6	0	10	0	16
9.E	0	12	0	9	0	21
celkem	2	41	3	57	5	86

třída	chlapci		Dívky		celkem	
	ano	ne	ano	ne	ano	Ne
A	4	50	2	35	6	73
B	2	15	10	54	12	69
C, D, E	10	75	13	74	23	149
celkem	16	140	25	163	41	291

ZŠ Morávková	chlapci		Dívky		Celkem	
	ano	ne	ano	ne	ano	Ne
9.A	1	3	2	9	3	12
9.B	3	6	4	6	7	12
celkem	4	9	6	15	10	24

ZŠ Purkyňova	chlapci		Dívky		Celkem	
	ano	ne	ano	ne	ano	Ne
9.A	0	13	1	11	1	24
9.B	0	8	0	3	0	11
celkem	0	21	1	14	1	35

Víceleté gymnázium Vyškov	chlapci		Dívky		Celkem	
	ano	ne	ano	ne	ano	Ne
kvarta A	4	7	0	12	4	19
Kvarta B	2	11	2	9	4	20
celkem	6	18	2	21	8	39

Škola	celkem	
	Ano	ne
ZŠ Vyškov 9.třídy	5	86
ZŠ Morávková 9.třídy	10	24
ZŠ Purkyňova 9.třídy	1	35
Víceleté gymnázium Vyškov kvarty	8	39

Otázka č. 7 Jak ti ubližují?

ZŠ Vyškov

Chlapci	posměch	pomluvy	ignorování	ponižování	nadávky	bití	kopání	fackování	rány pěstí
6. - 9.A	4	3	3	3	3	0	0	0	0
6. - 9.B	2	1	1	1	1	0	0	0	1
6. - 9.C	2	4	2	0	2	1	1	0	0
6. - 9.D	3	3	1	3	3	0	0	0	0
9.E	0	0	0	0	0	0	0	0	0
celkem	11	11	7	7	9	1	1	0	1

Dívky	posměch	pomluvy	ignorování	ponižování	nadávky	bití	kopání	fackování	rány pěstí
6. - 9.A	2	2	1	1	0	0	0	0	0
6. - 9.B	7	7	2	5	6	2	0	2	0
6. - 9.C	7	7	4	3	5	0	1	0	0
6. - 9.D	4	4	4	2	2	0	0	0	0
9.E	0	0	0	0	0	0	0	0	0
celkem	20	20	11	11	13	2	1	2	0

Třída	posměch	pomluvy	ignorování	ponižování	nadávky	bití	kopání	fackování	rány pěstí
A, B	15	13	7	10	10	2	0	2	1
C, D, E	16	18	11	8	12	1	2	0	0
celkem	31	31	18	18	22	3	2	2	1

Otázka č. 30 Jsi trestně odpovědný od 15 let?

ZŠ Vyškov

Třída	chlapci		Dívky		celkem	
	ano	ne	ano	ne	ano	ne
6.A	9	4	7	2	16	6
6.B	2	2	10	3	12	5
6.C	7	2	8	1	15	3
6.D	6	3	9	2	15	5
celkem	24	11	34	8	58	19

Třída	chlapci		Dívky		celkem	
	ano	ne	ano	ne	ano	ne
7.A	9	6	5	5	14	11
7.B	5	0	12	2	17	2
7.C	7	3	12	0	19	3
7.D	8	1	7	2	15	3
celkem	29	10	36	9	65	19

Třída	chlapci		Dívky		celkem	
	ano	ne	ano	ne	ano	ne
8.A	11	0	5	0	16	0
8.B	8	0	12	4	20	4
8.C	7	3	6	4	13	7
8.D	11	0	9	0	20	0
celkem	37	3	32	8	69	11

Třída	chlapci		Dívky		celkem	
	ano	ne	ano	ne	ano	ne
9.A	16	0	12	0	28	0
9.B	1	0	17	3	18	3
9.C	9	0	7	1	16	1
9.D	6	0	10	0	16	0
9.E	11	1	9	0	20	1
celkem	43	1	55	4	98	5

Třída	chlapci		Dívky		celkem	
	ano	ne	ano	ne	ano	ne
A	49	8	30	7	76	15
B	17	0	52	12	69	12
C, D, E	73	13	78	8	151	21
celkem	139	21	160	27	296	48

ZŠ Morávková	chlapci		Dívky		celkem	
	ano	ne	ano	ne	ano	ne
9.A	4	0	9	2	13	2
9.B	6	3	2	8	8	11
celkem	10	3	11	10	21	13

ZŠ Purkyňova	chlapci		Dívky		celkem	
	ano	ne	ano	ne	ano	ne
9.A	13	0	12	0	25	0
9.B	7	1	3	0	10	1
celkem	20	1	15	0	35	1

Víceleté gymnázium Vyškov	chlapci		Dívky		celkem	
	ano	ne	Ano	ne	ano	ne
kvarta A	10	1	12	0	22	1
kvarta B	13	0	11	0	24	0
celkem	23	1	23	0	46	1

Škola	celkem	
	Ano	ne
ZŠ Vyškov 9.třídy	98	5
ZŠ Morávková 9.třídy	21	13
ZŠ Purkyňova 9.třídy	35	1
Víceleté gymnázium Vyškov kvarty	46	1